

”Den stödde den här gudstjänsten, helheten”

En studie om musikens betydelse i gudstjänstdeltagarens upplevelsevärld

Maria Rainio-Alaranta

Avhandling pro gradu i praktisk teologi

Fakulteten för humaniora, psykologi och teologi

Åbo Akademi 2019

Handledare Bernice Sundkvist

INNEHÅLL

Abstrakt

1 Inledning	1
2 Bakgrund för studien	4
2.1. Musikens teologi	4
2.2. Musiken och Finlands evangelisk-lutherska kyrkas gudstjänstliv	6
2.3. Musiken som upplevelse	8
2.4. Tidigare studier	11
3 Studien och dess utförande	15
3.1. Syfte och frågeställning	15
3.2. Materialet	16
Frågeformuläret	17
Intervjuerna	19
3.3. Studiens tillförlitlighet och metoder	21
4 Musiken, högmässan och upplevelsen	23
4.1. Gudstjänsten	25
Predikan	28
Liturgin	30
Bönen	31
Nattvarden	32
Helheten	33
4.2. Musiken	35
4.3. Psalmerna	44
4.4. Gemenskapen	51
5 Sammanfattning och diskussion	57
Källor och litteratur	61
Bilagor	

ÅBO AKADEMI**FAKULTETEN FÖR HUMANIORA, PSYKOLOGI OCH TEOLOGI**

Abstrakt för avhandling pro gradu

Ämne: Praktisk teologi	
Författare: Maria Rainio-Alaranta	
Arbetets titel: "Den stödde den här gudstjänsten, helheten" – En studie om musikens betydelse i gudstjänstdeltagarens upplevelsevärld	
Handledare: Bernice Sundkvist	Handledare:
<p>I denna avhandling undersöks hur gudstjänstdeltagaren upplever musiken i högmässan. Vad upplever personen som sitter i kyrkbänken och får höra och ta del av musiken? Ofta har diskussioner gällande gudstjänstmusiken varit en dialog mellan några aktiva aktörer. Dessa aktörer har i de flesta fall varit professionella musiker och kyrkans anställda. Min avsikt med den här fallstudien har varit att fokusera på den lyssnande människans erfarenhet och göra hens röst hörd. Avhandlingen är baserad på material som insamlats utgående från en gudstjänst och den vill kartlägga människans erfarenheter av musiken på ett allmänt plan. Studiens mål är inte att inrikta sig på musikens olika stilar och de olika sätt på vilka de förverkligas, utan att behandla musiken på ett allmänt plan så långt som det är möjligt.</p> <p>Materialet består både av en enkätundersökning och av intervjuer. Strax efter högmässan i Bjärnä kyrka, den 25.3.2018, har 43 personer svarat på en enkät. Åtta personer intervjuades under veckan som följde. Intervjuerna har analyserats med kvalitativ innehållsanalys och enkätsvaren har analyserats kvantitativt.</p> <p>Musiken är likartad med språket och andra kognitiva färdigheter. Människopsyket kan förstå musikens uppbyggnad och uppfatta dess regelbundenhet och terminologi. Därför är musiken det "språk" som nästan alla förstår. Denna studie närmar sig musiken via musikpsykologin. Studien visar att musiken på ett avgörande sätt påverkar människans upplevelse. Musiken erbjuder en kontaktyta till gudstjänstdeltagarnas egna erfarenheter i form av minnen, associationer, förväntningar och reflexer. Studien visar också hur olika upplevelser helt eller delvis sammanfaller. Bland dessa finns den religiösa upplevelsen och musikupplevelsen.</p> <p>I gudstjänsten är musikens främsta uppgift att stöda det verbala innehållet. Musiken förväntas också ge människan utrymme att själv reflektera över allt som hörts och som blivit behandlat. Enligt studien erbjuder musiken, i sig själv, olika kontaktytor för människan som deltar i gudstjänsten. Musiken och gudstjänstens språk, kontextualitet och utrymmet för allt slag av deltagande, är faktorer med vilka man kan stöda gudstjänstdeltagarens upplevelse av betydelsefullhet.</p>	
Nyckelord: gudstjänst, musik, psalm, liturgi, gemenskap, upplevelse, gudstjänstdeltagare, gudstjänstgemenskap, högmässa, kyrkomusik, psalmsång, mässmelodier	
Datum: 17.4.2019	Sidoantal: 68

1 INLEDNING

Gudstjänsten är församlingens gemensamma fest. I mitt arbete, som kantor i den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland, har jag firat den här gemensamma festen i flera års tid. I arbetsbilden har ingått planering, förberedelse och förverkligande av alla tänkbara former av gudstjänst. Arbetsverktygen har i huvudsak varit evangelieboken, psalmboken, notsamlingar och olika söktjänster.

Under arbetets gång, i diskussioner med mina kolleger och i utbildningen, har vi ofta diskuterat musikens kontextualitet, eller musiken i dess sammanhang. Dess betydelse som grund för planeringen och genomförandet har betonats. Man uppfattar att kontextualiteten stöder förkunnelsen av evangeliet i kyrkans gudstjänstliv. När musiken är kontextuell har den fötts ur Ordet, eller det centrala budskapet, och utvecklats vidare.¹ Ofta har jag ändå kommit på mig själv med att ifrågasätta betydelsen av det som sägs och det som sker i gudstjänsten. Som kantor har jag särskilt undrat över musikens roll. Det här är också grunden för min studie. Vad upplever personen som sitter i kyrkbänken och får höra och ta del av musiken, allt från orgelsolon till gemensam psalmsång? Vad betyder det för hen? Kan den ge en person fått att uttrycka sig med nå en annan medvandrare och kan det stöda hens vandring på något sätt?

Diskussionen som har förts om gudstjänstmusiken, har gällt dess innehåll, stil och betydelse. Diskussionen har varit en dialog mellan några aktiva aktörer. De som deltar i den är för det mesta professionella musiker och anställda inom kyrkan. Diskussionens karaktär varierar. Ibland rör det sig om ett tillspetsat och provocativt ställningstagande om orgelns ställning som musikinstrument i gudstjänsten. Ibland kan diskussionen handla om kyrkliga förrättningar, den postmoderna människans

¹ Jumalan kansan juhla 1992, 59. Finns som svensk översättning: Gudsfolkets fest.

kontaktytor, samt den kristna synen på musiken som en Guds gåva med alla dess dimensioner.

I diskussionerna grundar sig argumentationen ofta på samtalspartnernas egna upplevelser och åsikter. Det som fått mindre uppmärksamhet är den som musiken riktar sig till; den hörande, den seende och deltagande människan i kyrkbänken. Det bekännande samfundets, eller i det här sammanhanget tankevärld och dess verksamhetskultur av den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland måste grunda sig på dess lära och fastslagna principer. Enligt Martin Luthers åsikt skall musiken tillsammans med ordet tala om Gud och Kristus och hjälpa människan att komma närmare Gud och att bli delaktig i gemenskapen.²

Avsikten med den här studien är att skapa en bild av den upplevelsevärld, som den i gudstjänsten deltagande människan lever i och upplever som verklig. Eftersom jag i den här studien inte vill lyfta fram olika stilarter och framställningssätt, som är kännetecknande för musiken, har insamlandet av materialet inriktat sig på en gudstjänst. Min avsikt med fallstudien har varit att koncentrera mig på den lyssnande människans erfarenhet och göra den deltagande människans röst hörd.

I kapitel 2 presenterar jag teorierna som studien baserar sig på och inramas av. Jag granskar musiken via dess teologiska dimension samt som en del av gudstjänstliv av den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. Hur musikupplevelsen föds och påverkar behandlar jag via olika teorier. Som grund för analysen använder jag forskarna Patrik N. Juslins och Daniel Västfjälls teori om sju olika mekanismer som möjliggör den känsloupplevelse som hör samman med musiken. Studieuppgiften och hur den genomförs behandlar jag i kapitel 3.

Kapitel 4 börjar med en kvantitativ analys av frågeformuläret ³ som ingått i studien. Den kvalitativa delen är indelad i fyra olika ämnesområden. Med allmänna

² Selander 2006, 29.

³ Se bilaga 1a och bilaga 1b.

konstateranden om gudstjänsten, försöker jag beskriva människornas upplevelser av högmässan och ge läsaren en bakgrund till det här aktuella gudstjänstillfället. Upplevelsen av musiken och upplevelsen av psalmerna behandlar jag i skilda kapitel. Slutligen presenterar jag gemenskapen i ett eget kapitel, eftersom den upplevs ingå i allting, samtidigt som den också skilt för sig är något ytterst beaktansvärt.

Kapitel 5 är sammanfattning av studien och diskussion.

2 BAKGRUND FÖR STUDIEN

2.1. Musikens teologi

Under hela sitt liv är människan omgiven av musik. Musikens grundelement, melodi, rytm och harmoni, är närvarande såväl i öknens tystnad som i vågornas brus. Den naturliga närvaron av musiken i livet syns också i hur den används i olika riter. Ett naturligt sätt att visa tillbedjan och vördnad har från första början förverkligats med människans röst, kropp och olika instrument.⁴

De första musikaliska uttrycksformerna för de kristnas kult var psalmerna, hymnerna och sångerna, som nedärvt av den judiska traditionen. Traditionen förmedlades genom det officiella och privata livet. Sättet att sjunga i synagogorna har bevarats ända till nutid. Det var ett sätt att tala sjungande eller recitera viktiga texter.⁵ Texterna indelades enligt olika användningsområden. Det har konstaterats att i Nya Testamentet används tre ord som beskriver musiken i församlingen. De olika orden står för olika slags sång. Hymnerna prisade Guds kraft och makt. Psalmerna riktade sig till människan. De har senare blivit en viktig del i klostrens böneliv. Slutligen var sångernas uppgift att utforska harmonin i skapelsen mellan människan och övriga världen.⁶ I den tidiga kristna kyrkan såg man först på instrumentalmusiken i förhållande till icke kristna kulthandlingar. Förhållningssättet var negativt, vilket mildrades först i slutet av det första årtusendet. Den kristna kyrkan och dess gudstjänstliv påverkades förutom av judendomen också av andra kulturer.⁷

⁴ Sariola 1986, 26.

⁵ Tuppurainen 2003, 39.

⁶ Anttila 2013, 22.

⁷ Tuppurainen 2003, 40. Sariola 1986, 125.

Reformatorn Martin Luthers positiva syn på musiken och dess betydelse för människan, har påverkat utvecklingen av gudstjänstmusiken. Han betonade att musiken är oberoende av människan, skapad tillsammans med hela den övriga skapelsen. I musiken är Gud närvarande och delar ut sina gåvor genom musicerande och sång.⁸ Musikens uppgift är att förkunna evangelium som föder tro, samt att svara Gud med tacksamhet. Musiken skall också stöda det goda och leda till medmänniskans bästa. Martin Luther skriver om de kristnas viktiga kännetecken: den gemensamma bönen, lovsången och tacksägelsen. Han tillägger att i kännetecknen ingår också psalmsång och sång av andliga sånger. ”Att sjunga för Herren är inte alltid att glädja sig och jubla. Den nya sången är tvärtom korsets sång (*canticum crucis*), vilket innebär, att man lovsjunger Gud och lever i hans gemenskap också mitt i bedrövelsen, till och med mitt i döden.”⁹

Luther betonade vikten av församlingens psalmsång. Församlingen skulle delta som en aktiv aktör i gudstjänsten, vilket skulle stödjas av psalmerna på folkspråket. Människan förstod vad hen sjöng och sången kunde förmedla trons centrala lärosatser.¹⁰ Luthers uppfattning av psalmen och psalmens teologiska dimension grundar sig på tanken att musiken är en skapargåva, vilken betjänar och stöder förkunnelsen av evangeliet. Tillsammans hjälper de människan att förstå trons innehåll och betydelse i hens liv.¹¹

Människans musikalitet är också en skapargåva, enligt Luther. Då människan använder den, borde hen stödjas, så att hen kan förstå vad och hur hen sjunger och spelar. All människans musikalitet och skapande av musik borde stöda det kristna budskapet och förståelsen av det. Enligt Luther borde ny musik av den orsaken,

⁸ Sariola 2003, 14, 19. Se också Sariola 1986, 22.

⁹ ”Herralle laulaminen ei ole aina iloitsemista ja riemuitsemista. Uusi laulu on päinvastoin ristin laulu (*canticum crucis*), mikä merkitsee, että Jumalaa ylistetään ja hänen yhteydessään eletään murheenkin keskellä, vieläpä keskellä kuolemaa.” Sariola 2003, 35.

¹⁰ Vapaavuori 2003, 63.

¹¹ Selander 2006, 17.

granskas utifrån dess möjlighet att stöda människans gemenskap med Gud, samt möjliggöra hens tack till Gud.¹²

2.2. Musiken och gudstjänstlivet i den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland

Den kristna kyrkans gudstjänstliv är uppbyggt kring ordet och liturgin. Av allt som ingår där är *doxologin*, *epiklesen*, *anamnesen* och *eukaristin* det viktigaste.¹³ Gudstjänsten består av ordet, liturgin, nattvarens sakrament, den gemensamma bönen och musiken. Till sin natur är gudstjänsten dialogisk. I den här dialogen tilltalar Gud människan och människan svarar genom att tacka, be och lovsjunga. I centrum av dialogen finns Guds tal till människan, förmedlat genom ordet och sakramenten. Människans svar till Gud sker genom bönen, psalmerna och sångerna.

Den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland betonar att gudstjänsten är de kristnas gemensamma fest i vilken dialogen ingår. Till gudstjänsten hör kontinuitet och variation. Den skall tjäna Herren, vara ett hem för alla och lyfta fram kristet hopp och kristen glädje. Den egentliga aktören i gudstjänsten är församlingen. Församlingen kan aktivt medverka genom att delta i gudstjänsten. Deltagandet bör ändå inte kräva aktivitet. En tyst och stilla närvaro är också att delta.¹⁴

Handledningen för högmässan presenterar församlingen som subjekt också i de rekommendationer som gäller planering. Enligt den skall församlingen vara en tillbedjande gemenskap som tillsammans planerar och genomför gudstjänsten,

¹² Selander 2006, 23.

¹³ *Doxologi* betyder att lovprisa. *Epikles* betyder att åkalla Guds hjälp. *Anamnes* är hågkomsten av Guds verk och förkunnelsen av dem. *Eukaristi* är det grekiska ordet för tacksamhet och att tacka. *Eukaristi* kan också betyda endast nattvarden eller hela högmässan.

¹⁴ Cleve 2002, 113.

gudsfolkets fest. Det här skall förverkligas så att församlingsborna ges möjlighet och tid att bekanta sig med gudstjänstens innehåll och delta i planeringen.¹⁵

Musikens uppgift i gudstjänsten är att hjälpa människan att ta emot ordet och att visa sin tacksamhet och högaktning för Gud. I musiken ingår samtidigt både det gudomliga och det mänskliga.¹⁶ Gudstjänstmusiken skall prisa Gud, förmedla gudstjänstens innehåll och stöda församlingsgemenskapen. Tanken i Luthers musikteologi, att musiken är Guds skapelsegivna gåva, vägleder oss då vi studerar musiken i kyrkans gudstjänster och förrättningar, och hur dessa genomförs. När det är som bäst kan form och innehåll förenas till en helhet, som möjliggör mötet mellan Gud och människa.¹⁷ Ibland sammanflätas de här två till ett och innehåll och form kan vara svåra att skilja från varandra. Luthers teologiska syn på musiken är en av den lutherska kyrkans rikedomar. Den definierar gudstjänstmusikens kontextualitet som något centralt. Musiken skall stöda ordet. Evangelieboken bestämmer valet av texter. Vid valet av musik, för det musikaliska genomförandet, finns givna moment i högmässans bestående *ordinarium*-partier. Dessutom finns psalmerna och andra *proprium*-partier samt de liturgiska växelsångerna och eventuella böner och bibeltexter som framförs musikaliskt.¹⁸

Gudstjänstförnyelsen har ju längre rötter men den fick sitt nedslag i HB 2000. Gudstjänstförnyelsen medförde nya serier av mässmelodier till gudstjänstliv av den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. Utvecklingen av gudstjänstlivet har fortsatt i de lokala församlingarna med varierande resultat.¹⁹ I anslutning till förnyelsen uppstod också flera specialmässor som bygger på olika musikstilar. De utformas runt någon speciell musikstil (t.ex. metallmessa, schlagermessa, toasmessa). Deras

¹⁵ Palvelkaa Herraa iloiten. Jumalanpalveluksen opas 2009, 61. Finns på svenska: "Tjåna Herren med glådje - Handledning för högmåssan" 2012.

¹⁶ Palvelkaa Herraa iloiten. Jumalanpalveluksen opas 2009, 103.

¹⁷ Selander 2006, 25.

¹⁸ Med *ordinarium*-partier avses de fasta delar i högmåssan som alltid förekommer: *Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus* och *Agnus Dei*. *Proprium*-partier är de förånderliga delarna i högmåssan vilka är utbytbara, t.ex. psalmerna, texterna och bönera. Palvelkaa Herraa iloiten. Jumalan-palveluksen opas 2009, 104, 132.

¹⁹ Leinonen & Niemelå 2012, 4.

teologiska utgångspunkt och mänskliga målsättning är att genom musiken skapa gemenskap och att möjliggöra förkunnandet av evangelium till så många som möjligt. Efter att vi lämnat enhetskulturen bakom oss har individualismen skapat en plåtå för individuella gudstjänstformer, som med sina olika musikstilar erbjuder gemenskap och kontaktyta.²⁰ Genom att nå ut till de människor som kyrkan annars inte når ut till, förverkligar mässorna kyrkans grunduppgift. Enligt strategin "En mötande kyrka" är kyrkans viktigaste uppgift att kalla människor till gudsgemenskap och uppmuntra dem att värna om sin nästa och skapelsen.²¹ Specialmässorna kan som sådana fungera som en port till den vanliga högmässan. Gudstjänsten skall vara de kristnas gemensamma fest.²²

2.3. Musiken som upplevelse

Musiken påverkar människan på många sätt. Den väcker minnen och känslor. Den kan upplevas i kroppen. Den kan överraska. De upplevelser musiken föder är av många slag. Många är likaså de musikens olika nivåer och mekanismer, genom vilka den påverkar människan. Som upplevelse är den samtidigt kroppslig och själslig. Musiken innehåller motsatser, spänningar och betydelsenivåer som delvis överlappar varandra.²³

I den här studien granskas, med hjälp av musikpsykologin, hur musiken påverkar oss. Under barndomen utvecklas förmågan att urskilja de olika delar som bygger upp musiken, liksom den kognitiva förmågan att framställa och processa musik. Redan mellan det nyfödda barnet och dess moder finns en kommunikation. Det är en kommunikation som är förbunden med det autonoma nervsystemet, som innehåller

²⁰ Syreeni 2013, 135.

²¹ Kohtaamisen kirkko 2014, 15. Finns också på svenska "En mötande kyrka".

²² Portin 2013, 240.

²³ Lehtonen 2010, 238.

simultana retningar och tack vare dem uppkomna emotionella helhetsupplevelser. Den här kommunikationen har samma uppbyggnad som musiken. Musiken består av rytm, duration, tempo, klangfärg och intonation. Mellan mor och barn finns följande stimuli: balans, kroppsställning, spänningstillstånd, temperatur, darrning samt hud- och kroppskontakt. Denna likhet i struktur (*isomorfism*) gör att musiken står nära de nonverbala utvecklingsstadierna. Nonverbal kommunikation är äldre än språket.²⁴ Musiken och språket, nonverbalt eller verbalt, har samma uppbyggnad. Det här understöder förståelsen och inläringen av musik.²⁵

I musiken ingår identifierbara känslor och den väcker känsloupplevelser. John Sloboda visar att känslorna i musiken förmedlas genom minst tre olika kanaler: episodiska associationer, ikoniska associationer och strukturella förväntningar.²⁶

Episodiska associationer hör ihop med någon tidigare stark upplevelse och platser, individer och händelser i anslutning till den.

Ikoniska associationer uppstår då musiken, eller någon effekt som förekommer i den, påminner om någon icke-musikalisk företeelse, någon händelse eller något annat liknande. Musiken leder till en ikonisk association också då åhöraren upplever att musiken påminner om någon känsla.

Strukturella förväntningar uppstår av musikens strukturella delar, samt de förväntningar som hör samman med dem, antingen då de uppfylls eller blir ouppfyllda. Som en följd av musikens starka psykiska påverkan låter sig människan fångslas av musiken. Att lyssna på musik är förenat med starka känsloupplevelser. Till dessa känslor har ytterligare tillagts strukturella förväntningar som härrör sig till den genre eller kultur som den musik man lyssnar på tillhör.

²⁴ Lehtonen 2010, 243.

²⁵ Sloboda 2005, 333.

²⁶ Sloboda 2005, 336–338.

Tuomas Eerola och Suvi Saarikallio presenterar Patrik N. Juslins och Daniel Västfjälls teori om sju olika mekanismer, genom vilka känsloupplevelserna uppstår: reflexer, betingad reflex, att identifiera sig med, föreställningar, minnen, musikalisk förväntan och värdering av det man vill uppnå.²⁷

Reflexerna hör samman med att vårt varseblivningssystem vill varna oss för riskfaktorer i omgivningen. I musiken ger reflexerna upphov till känsloupplevelser genom överraskande musikaliska element (dynamik, dissonans).

Man kan lära sig att koppla samman musiken med någon speciell, känsloträgande händelse. På så sätt väcker samma musik alltid samma känsla på nytt. Den här mekanismen kallas för *betingad reflex*. En betingad reflex är ofta omedveten.

Kroppen kan också *identifiera sig med* en annan människas känsla, vilket är det samma som inlevelse. När det gäller musiken kan inlevelsen komma av akustiska element, som t.ex. att tempot blir långsammare eller att melodin blir svagare.

Föreställningarna som skapas inom en är både visuella och känslofyllda och väcks vanligen genom den uppbyggnad musiken har.

Minnena är vanligen medvetna känslofyllda upplevelser, som väcks till liv av någon viss musik.

Den känsloupplevelse som musiken föder kan också höra samman med mekanismen som kallas *musikalisk förväntan*. Känsloupplevelsen kommer i det här fallet av om musiken fortskrider eller inte fortskrider så som åhöraren förväntar sig.

En känsloupplevelse kan uppstå också genom mekanismen *som värderar det man vill uppnå*. I det fallet värderar åhöraren vad musiken betyder för hen personligen. Oftast vill man då att musiken stöder något som upplevts positivt och viktigt.

²⁷ Eerola & Saarikallio 2010, 265–266.

Känsloupplevelsen i musiken uppstår i allmänhet genom flera olika mekanismer. Det här förklarar varför musiken kan upplevas på så många olika sätt.

Känsloupplevelsen formar människans beteende. Känslorna är reaktioner på olika företeelser, som på ett eller annat sätt påverkar individens målsättningar, eller hur hen förverkligar dem. Musikens starka påverkan på känslorna förklaras av musikens många nivåer. Dessa olika nivåer är påverkan på *individnivå*, på *psykodynamisk nivå* samt på *kognitiv nivå*. Påverkan på kognitiv nivå gäller processandet av abstrakta strukturer.

Individens psykologiska mål kan tjäna som mått för betydelsen av den emotionella upplevelsen. Man har konstaterat att musiken främst främjar följande psykologiska mål: *känslan av gemenskap, jag-bild och identitet* samt *självbestämelse och självbehärskning*. Musiken ger upphov till positiva känsloupplevelser genom att stöda ovan nämnda psykologiska mål.²⁸

2.4. Tidigare studier

Musiken i gudstjänsten har inte ofta studerats ur deltagarnas perspektiv, men det finns några undersökningar med olika fokus. Jonas Bromander har i sin avhandling, "Rum för röster", från år 2001, forskat i Svenska kyrkans musikliv ur kyrkobesökarens, kyrkomusikerns och kyrkokörsångarens perspektiv. Studien visar att de som spelar eller sjunger är mera knutna till kyrkan än de som lyssnar. Enligt studien ger kyrkomusiken utrymme för den moderna individualistiska människans religiösa utövning. Kyrkomusikens stabila ställning grundar sig på det här.²⁹

²⁸ Saarikallio 2010, 281–283.

²⁹ Bromander 2001, 195.

Psalmernas betydelse i det nordiska kulturlivet och samhället är utforskat i studien ”Deilig er jorden”, som utkom 2001. Studien omfattar ett enkätmaterial som insamlats av drygt 3700 personer.³⁰

Miia Leinonen och Kati Niemelä har studerat de förväntningar och erfarenheter församlingsmedlemmarna har av gudstjänsten, i studien ”Jumalanpalvelus arjen voimana – Seurakuntalaisten jumalanpalvelus-odotukset ja –kokemukset”³¹, vilken publicerades 2012. Materialet har insamlats vid fem olika gudstjänstillfällen på olika håll i Finland. I forskningsresultaten framträder den tillfälliga besökarens och den regelbundna besökarens olika utgångslägen i förhållande till gudstjänsten. Redan språkvärlden kan vara så främmande för den tillfälliga besökaren att upplevelsen förstärker känslan av främlingskap. I studien framkom tydligt musikens betydelse. Vid intervjuerna som studien baserar sig på, nämnde både de äldre liksom också de yngre som intervjuades att musiken är en av de viktiga delarna i gudstjänsten.³²

”Virsi ja laulu Suomessa”³³, som utkom år 2014, är en del av ett forskningsprojekt som berör psalmer och andliga sånger. Studien lyfter som en viktig fråga psalmens anseende och betydelse framom att lyfta fram psalmens väsen. Utöver psalmernas användning i gudstjänsten har man undersökt användningen av psalmer vid förrättningar, allsångstillfällen och i skolorna.³⁴

År 2016 utkom Heidi Kääriäinens pro gradu-avhandling ”Virsiä käyttävän spiritualiteetille”³⁵. I avhandlingen utgår hon från användningen av psalmer som något som omspannar hela livet. Hon undersöker också hur psalmerna inverkar då de blir sjungna. Studien förstärker uppfattningen att psalmerna är betydelsefulla i själva livet hos dem som använder dem. Människan som upplever är

³⁰ ”Härlig är jorden”. *Deilig er jorden* – Psalmens roll i nutida nordiskt kultur- och samhällsliv 2001.

³¹ ”Gudstjänsten som kraft i vardagen – Församlingsmedlemmarnas förväntningar och erfarenheter av gudstjänsten”

³² Leinonen & Niemelä 2012, 18.

³³ ”Psalmer och sånger i Finland”

³⁴ Innanen & Salminen 2014.

³⁵ ”Psalmernas betydelse för spiritualiteten hos den som använder psalmer”

själv en stark faktor vid definitionen av betydelsen. Psalmernas betydelse som förmedlare av kyrkans tradition är viktig, men den är sammanlänkad med mottagarens betydelse- och upplevelsevärld. Av den här orsaken förändras sättet som man uppfattar psalmerna på. Enbart psalmerna räcker inte till för att kyrkans målsättning för fostran skall kunna förverkligas.³⁶

Caroline Gustavsson har i "Delaktighetens kris – Gudstjänstens pedagogiska utmaning", utkommen 2016, forskat i körsångarnas upplevelse av gudstjänsten i Svenska kyrkan. Gustavsson undersöker gudstjänstens betydelse för den regelbundet deltagande körsångarens upplevelse. Studien visar att deltagande och delaktighet inte alltid är förknippade med varandra. Att gestalta gudstjänsten och den egna placeringen i dess värld kan vara svårt att greppa.³⁷

Sirpa Nevalainen har år 2016 skrivit en pro gradu-avhandling i studiet av musik, "Hengellisyys ja musiikki - Kategorianalyysi musiikkiin ja uskonnolliseen kokemukseen liittyvissä narratiiveissa".³⁸ För studien intervjuades 13 personer som är berörda av andliga frågor och musik. Den del i studien som berör musik handlar om hur andligheten blir synlig genom musikalisk verksamhet.

Olavi Rissanen har i sin pro gradu-avhandling i kyrkosociologi, "Konfirmaatiomessu merkityksellisenä kokemuksena"³⁹, vilken utkom 2017, undersökt 25 konfirmationsmässor i Helsingfors och Vanda och vad som gjorde dem betydelsefulla. Avhandlingen visar inga större kvalitativa skillnader mellan konfirmationsmässorna. Enligt studien hör det mest betydelsefulla samman med det sociala, med andra ord ungdomarnas närvaro och den allmänna stämningen. Vid intervjuerna framstod psalmerna som det viktigaste i gudstjänstens allmänna delar. Avhandlingen betonar

³⁶ Kääriäinen 2015, 62.

³⁷ Gustavsson 2016.

³⁸ "Andlighet och musik – En kategorianalys av narrativen vilka hör samman med den musikaliska och religiösa upplevelsen"

³⁹ "Konfirmations-mässan som en betydelsefull upplevelse"

den tidiga religionsfostrans betydelse för att bygga upp ett meningsfullt förhållande till gudstjänsten.

Min egen studie skiljer sig från tidigare studier genom att den koncentrerar sig enbart på gudstjänstdeltagarens upplevelser med anknytning till musiken. Den är också begränsad till att gälla deltagarna i endast en högmässa, fastän strävan är att på ett allmänt plan ge svar på frågan som ställs i studien. Min studie begränsar sig inte heller enbart till psalmerna, utan strävar att täcka all slags musik i gudstjänsten.

3 STUDIEN OCH DESS UTFÖRANDE

3.1. Syfte och frågeställning

Syftet med den här studien är att utreda musikens betydelse för människan som deltar i gudstjänsten. Jag utför en fallstudie som grundar sig på en nattvardsgudstjänst som hölls i Bjärnå kyrka Palmsöndagen den 25.3.2018. Studiens huvudfråga är:

Vilken är musikens betydelse för gudstjänstdeltagaren?

I studien eftersträvas att presentera en helhetsbild av musikupplevelsen vid gudstjänsttillfället. Musiken behandlas både som allmänt fenomen och som enskilda delområden, vilka är psalmerna, den liturgiska musiken samt de solistiska musikstyckena. Andra frågor som, utöver musiken och psalmerna, framträder i studien är gemenskapen och den allmänna uppfattningen om gudstjänsten.

S:t Lars kyrka i Bjärnå finns på landsbygden i en kyrkby som numera är en del av Salo stad. En följd av kommunsammanslagningen år 2009 var att av tio församlingar bildades en enspråkigt finsk församling. Det betyder att i regel förrättas alla gudstjänster på finska. I Kyrkoordningens andra kapitel bestäms var och när gudstjänsten firas, med särskilt omnämnande hur gudstjänstlivet kan organiseras i församlingar med flera kyrkobyggnader (KO kap. 2 § 2, 3).

Salo församling har femton kyrkor av vilka Uskela kyrka är huvudkyrka. Gudstjänstlivet i områdena utanför Salo-Uskela bygger också i regel på söndagens dagsgudstjänst. Undantag i gudstjänsttiderna uppstår då anställda vikarierar varandra under lediga veckoslut och ledigheter. Inom Bjärnå område ansvarar

områdeskaplanen och kantorn för gudstjänstlivet. Gudstjänsterna är i allmänhet nattvardsgudstjänster vars mässmusik följer den andra serien.⁴⁰

I den aktuella högmässan ingick fyra psalmer.⁴¹ Medlemmar i kyrkokören understödde psalmsången från orgelläktaren. Församlingens lokala barnkör sjöng två sånger bredvid flygeln framme i kyrkan. Dessutom deltog i högmässans musik en gästade musiker som spelade marimba.⁴² Han spelade med i en psalm, ackompanjerade kantorns sång samt spelade tre egna musikstycken. Marimban var placerad framför altaret i koret. För den musikaliska helheten i gudstjänsten svarade kantorn som spelade orgel, ledde kören och sjöng. Högmässan var en fungerande helhet som förlöpte flytande.

3.2. Materialet

Källmaterialet för studien utgörs av enkätsvar av gudstjänstdeltagarna och åtta enskilda intervjuer. Som språk användes finska eftersom högmässan var en finsk högmässa. I studiematerialet syns särskilt den stora andelen konfirmander som svarat på frågeformuläret. Konfirmanderna hade inbjudits till en dag med både högmässa och undervisning. I materialet från intervjuerna får inte andelen konfirmander så stor betydelse, eftersom endast en av de åtta som intervjuades var skriftskolelev.

⁴⁰ I den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland används fyra serier mässmusik. De finskspråkiga skiljer sig delvis från de svenskspråkiga.

⁴¹ Se bilaga nr 3.

⁴² Ett slaginstrument, som har stämde ljudblock gjorda i trä. De ligger vågrätt som pianots tangenter ovanpå resonansrör av metall. På träblocken slår man med klubbor som har runda huvuden. Marimban är hemma från Centralamerika.

Frågeformuläret

Efter högmässan presenterade jag undersökningen och ombad de närvarande att svara på ett kort frågeformulär. Av de 50 som deltog i ifrågavarande högmässa svarade 43 personer på frågeformuläret. 26 av dem som svarade var konfirmander. I övrigt var åldern på dem som deltog i enkäten 40-79 år. Man kunde besvara frågeformuläret anonymt. Merparten av de svarande gav sina kontaktuppgifter på formuläret. Svaren insamlades genast.

Avsikten med frågeformuläret var att få information om vad gudstjänstens olika delar betydde för den som svarat. Som bakgrundsinformation för studien ställdes frågan hur ofta man brukade delta i gudstjänsten. Likaså undersöktes hur ofta man deltog i församlingens musiktillfällen. Punkterna som berörde ålder och kön, liksom kontaktuppgifterna, ingick i formuläret för att insamla bakgrundsfakta om gudstjänstbesökarna samt möjliggöra en kontakt med dem som svarat.

Av dem som svarat, var 29 eller 67 % kvinnor och 14 eller 33 % män. 62 % var under 19 år. 2 personer eller 5 % placerar sig i åldersklasserna under 50 år. 10 % meddelade att de hörde till åldersklassen 50-59 år. 24 % var 60 år eller äldre.

Några frågeformulär returnerades utan kontaktuppgifter. Som ovan konstaterats gavs möjligheten att svara anonymt i samband med att frågeformulären utdelades. Ifyllandet av frågeformuläret förlöpte snabbt. Det var också avsikten. Det bidrog till att möjligast många av dem som deltog i högmässan ställde upp med att svara. I det här hänseendet var frågeformuläret lyckat. Frågeformulären blev genomgångna direkt efter gudstjänsten och sorterades till att börja med efter ålder och kön.

Av dem som besvarade frågeformuläret svarade 21 eller 45 % att de besökte gudstjänsten ca en gång i månaden. 2 eller 4 % meddelade att de gick i gudstjänsten varje vecka. 14 eller 30 % sade att de besökte gudstjänsten vid stora högtider. 6 eller 13 % svarade att de besökte gudstjänsten ca en gång om året. 4 eller 8 % besökte

gudstjänsten mera sällan än en gång om året. Under den här punkten fanns flera svar än de som svarat. Det här beror på att några svarat med flera alternativ.

I den nedanstående tabellen har deltagaraktiviteten jämförts med motsvarande siffror⁴³ i Mia Leinonens och Kati Niemeläs studie från år 2012. Materialet till den studien har insamlats 2010 under fem olika helger i fem olika församlingar.⁴⁴ Studierna skiljer sig något från varandra när det gäller benämningen i en del av svarsalternativen, men jämförelsen dem emellan ger ändå en bild av de deltagare som deltog i högmässan 25.3.2018 och hur de placerar sig jämfört med studien gjord på nationell nivå.

TABELL 1

	2012	2018
Varje eller nästan varje vecka (2012)	38 %	
Regelbundet varje vecka (2018)		4 %
Minst en gång i månaden (2012 och 2018)	20 %	45 %
Flera gånger i året (2012)	23 %	
Vid stora högtider (2018)		30 %
En eller två gånger i året (2012)	12 %	
Ca en gång i året (2018)		13 %
Mera sällan (2012 och 2018)	6 %	8 %

Den största skillnaden i procentheterna finns mellan grupperna med de som deltagit i gudstjänsten "regelbundet varje vecka" och de som deltagit "minst en gång i månaden". Det torde till en del förklaras av den stora andelen konfirmander som deltog i min undersökning. Skillnaden mellan procentandelarna i de två första grupperna blir betydligt mindre ifall man endast beaktar de vuxna som besvarat enkäten. I det fallet skulle de som deltar "minst en gång i månaden" utgöra endast 13 % av de svarande.

⁴³ Leinonen & Niemelä 2012, 11.

⁴⁴ Leinonen & Niemelä 2012, 8.

I frågeformuläret frågades också efter hur ofta man deltog i församlingens musikevenemang. 9 eller 21 % svarade att de deltar ofta, 25 eller 58 % deltog ibland och 10 eller 23 % deltog aldrig. En av dem som svarat hade valt två alternativ. På nationell nivå har år 2015 ca en tredjedel av finländarna uppgett att de deltar i kyrkokonserter minst en gång om året.⁴⁵ Musikevenemangens stora popularitet har hållit i sig på nationell nivå, vilket till en del förklaras av det digra utbudet. I församlingarna ordnas musikevenemang oftare än andra evenemang om man fränser gudstjänster och kyrkliga förrättningar. I dessa är antalet deltagare på årsbasis fortfarande större än vid musikevenemangen.⁴⁶

Intervjuerna

Informanterna utvaldes på basen av frågeformulären som ifylldes och inlämnades i kyrkan. Avsikten var att få ett så mångsidigt urval av gudstjänstdeltagarna som möjligt i den här högmässan. Av dem som kontaktades intervjuades slutligen åtta personer. En av dem var man och resten kvinnor. Åldersfördelningen var 15-75 år. Jag kände från tidigare fyra av de personer som intervjuades. Fyra av personerna var okända. Att det var så många okända var överraskande. Då studien planerades antog jag att jag skulle känna flera av intervjupersonerna eftersom jag i flera års tid verkat som församlingsanställd på området. Vad det kunde betyda för svaren hade jag funderat på innan enkäten och intervjuerna gjordes. Fördelningen mellan bekanta och obekanta intervjupersoner överraskade också eftersom det gällde en kyrka på landet, där besökarna oftast är de samma. I ifrågavarande högmässa deltog såväl de som regelbundet deltog i gudstjänstlivet som tillfälliga kyrkobesökare.

Alla intervjuerna gjordes på finska fastän inte allas modersmål var finska. De som intervjuades var medvetna om intervjuspråket redan då de gav sitt medgivande till

⁴⁵ Salminen 2016, 93.

⁴⁶ Salminen 2016, 98.

intervjun. En del förtydligande frågor måste ställas på grund av de språkliga utmaningarna.

I svaren syns språkets stora betydelse för människans upplevelsevärld och hur hen sätter ord på den. Det religiösa språket är inte alltid det samma som personens modersmål.

Strävan var att få alla intervjuerna gjorda före följande söndag och ett eventuellt nytt kyrkobesök. Intervjuerna genomfördes av den orsaken under vardagarna som följde på gudstjänsten. Personen som skulle intervjuas fick själv välja platsen för intervjun. Platserna var utifrån behovet av anonymitet antingen privata eller församlingens allmänna utrymmen, vilket möjliggjorde ett förtroligt samtal.

En person intervjuades per telefon emedan hen var förhindrad att komma till den överenskomna platsen. Före intervjun förklarades att samtalet kommer att bandas och hur bandningen kommer att användas. Likaså förklarades att intervjun görs konfidentiellt samt att det ges en möjlighet att läsa texten innan den publiceras. I medeltal varade intervjun i ca 30 minuter.

Som inledning på intervjun fyllde intervjupersonen på nytt i punkt 4 i söndagens frågeformulär, i vilken man på ett allmänt plan tog ställning till hur viktiga man uppfattade de olika delarna i gudstjänsten. Samtidigt ombads hen att motivera sina val. Några av personerna fann det svårt att komma ihåg svaren man hade gett på söndagen. De ombads att påminna sig högmässan och att svara på nytt utifrån minnesbilderna. Den här punkten i frågeformuläret fungerade som en naturlig utgångspunkt för intervjufrågorna samt uppfriskade minnet av just den här gudstjänsten. Vid en del intervjuer gick berättandet fort, utan tilläggsfrågor, medan det vid andra behövdes tilläggsfrågor för att hjälpa intervjupersonen att berätta om sina upplevelser.

Dessa semi-strukturerade intervjuer är enskilda människors berättelser om Palmsöndagens högmässa den 25.3.2018 i Bjärnå kyrka, om musiken samt om livet

och alla dess berättelser. Berättelserna är som sådana helheter. De är värdefulla glimtar av människans upplevelser, vilka på någon nivå anknyter till just den där högmässan, den där dagen, i den där kyrkan.

3.3. Studiens tillförlitlighet och metoder

Enkäten och intervjuerna i den här studien berör en gudstjänst och dess musik i en kyrka under en söndag. I människornas berättelser framträder också upplevelser från barndomen och av musiken på ett allmänt plan. Avsikten med studien är att få dessa erfarenheter tolkade och analyserade. Det kan inte helt uteslutas att min egen tolkning har sin andel i slutsatserna.⁴⁷

Min tidigare examen samt verksamhet som kantor under många år syns redan i valet av ämne för studien liksom i tolkningen av materialet. Jag har strävat efter att lyssna till människornas berättelser som sådana. I den här studien granskas de utgående från min tolkning. Tuomi och Sarajärvi skriver att man i en kvalitativ studie inte kan undvika forskarens inflytande på resultatet. Forskaren har planerat studiens utformning och tolkar den.⁴⁸

Intervjupersonerna har jag kodat med bokstaven H samt en siffra för att bevara anonymiteten. Redan vid planeringen av studien har jag beaktat god forskningspraxis i etiskt avseende. Deltagarna har varit medvetna om vad studien går ut på och om sina rättigheter i anslutning till den. Likaså har de gett sitt medgivande till att svaren används i studien. Jag har eftersträvat en noggrann redovisning av studien.

Metoderna i studien är både kvantitativ och kvalitativ. Den kvantitativa undersökningen har genomförts med frågeformulär omedelbart efter händelsen som

⁴⁷ Ruokanen 1987, 9.

⁴⁸ Tuomi & Sarajärvi 2018, 160.

är föremål för studien. Formulärsvaren har sammanställts, procentandelar har räknats ut och resultatet har analyserats med hjälp av tidigare forskning angående gudstjänstdeltagare. Då jag jämfört svaren gällande gudstjänstaktivitet har jag utgått från Miia Leinonens och Kati Niemeläs studie.⁴⁹

Studiens kvalitativa del består av åtta intervjuer och tolkningen av dessa samt deltagande observation i den aktuella mässan där jag inte själv agerade som kantor. Intervjupersonerna har medvetet utvalts som ett mångsidigt sampel av besökarna vid ifrågavarande gudstjänst. Det här är motiverat då det är fråga om en primärt kvalitativ studie.⁵⁰

Intervjuerna har bandats och skrivits ut. Materialet har sorterats i olika kategorier vilka är: *allmänna iakttagelser om gudstjänsten, musiken, psalmerna och gemenskapen*. Ämnesområdena var delvis synliga redan då intervjufrågorna⁵¹ gjordes, men vid genomgången av själva materialet visade sig nämnda indelning vara fruktbar. Analysen utgår från materialet, den reflekteras mot de valda teorierna och grundar sig på den kategorisering jag gjort.

Studien gäller en specifik söndags högmässa och är således en intensiv och beskrivande fallstudie i vilken en *hermeneutisk-fenomenologisk forskningsmetod* används. I fenomenologisk forskning är grundbegreppen *erfarenhet, betydelse* och *gemenskap*. Hermeneutiken står för tolkningen i den fenomenologiska forskningen.⁵² Den hermeneutiska forskningen utgår från antagandet att när människorna skapar sig en uppfattning om samma fenomen, grundar den sig på vars och ens egen historia och de egna upplevelserna.⁵³

⁴⁹ Leinonen & Niemelä 2012, 11.

⁵⁰ Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2009, 164.

⁵¹ Se bilaga 2a och bilaga 2b.

⁵² Valli 2018, 33.

⁵³ Perttula 2015, 139.

4 MUSIKEN, HÖGMÄSSAN OCH UPPLEVELSEN

Musiken lever och förändras med den som utövar och tillägnar sig den. I den religiösa kontexten underställs musiken samma lagbundenheter som allt annat. Individen speglar det hen hör mot sin personliga historia och upplevelsevärld. Om individen medverkar till att framställa musik på ett eller annat sätt, bidrar hen till förverkligandet med sitt eget personliga liv, sina behov och sina föreställningar. Musiken blir ett redskap med vilket individen gör nya tolkningar och med vilket hen går i dialog med så väl sig själv som med den speciella gemenskapen. Musiken är som uttrycksmedel fri från olika hierarkier.⁵⁴

För att få en så heltäckande bild som möjligt av hur människorna har upplevt gudstjänstmusiken, beslöt jag att i min studie använda såväl kvantitativa som kvalitativa forskningsmetoder. Den kvantitativa delen av studien består av enkäten som 43 av gudstjänstbesökarna besvarade. En del av enkätens resultat har presenterats redan ovan.⁵⁵

I frågeformuläret fanns en förteckning på sådant som ingår i gudstjänsten. Personerna som svarade på frågeformuläret ombads att märka för hur man värderade de ifrågavarande delarna. Frågan gällde gudstjänsten i allmänhet, inte endast gudstjänsten den här dagen. De olika delarna var bibelläsningen, predikan, bönen, liturgin, musiken, psalmerna, nattvarden, gemenskapen och helheten. Alternativen för den som svarar var: helt av samma åsikt, delvis av samma åsikt, svårt att säga, delvis av annan åsikt och helt av annan åsikt. Tabell 2 åskådliggör vad högmässans deltagare tänkte om gudstjänsten som helheten i allmänhet samt vad de tänkte vad som är viktigt i gudstjänsten.

⁵⁴ Illman 2018, 11, 13.

⁵⁵ Se 3.2 Materialet.

TABELL 2

	Helt av samma åsikt	Delvis av Samma åsikt	Svårt att säga	Delvis av annan åsikt	Helt av annan åsikt
Bibelläsningen	14	17	8	2	
Predikan	15	16	8	3	
Bönen	29	9	5		
Liturgin	10	8	22		
Musiken	32	11			
Psalmerna	30	11	2		
Nattvarden	24	6	9		1
Gemenskapen	17	19	6		
Helheten	24	13	5		
Något annat, vad?					

I svaret syns en spridning i hur man märkt för de olika punkterna. Alla som deltog i enkäten besvarade punkterna: bönen, musiken, och psalmerna. En till tre personer lät bli att besvara de övriga punkterna. Mest lät man bli att svara på punkterna liturgin och nattvarden.

Den största spridningen mellan svaren fanns i punkterna som gällde bibelläsningen och predikan. Att liturgin som term är utmanande syns också i enkätsvaren.⁵⁶ Bland de unga i skriftskolåldern, som besvarade enkäten, besvarades de flesta punkterna med att märka för "svårt att säga". I deras fall kan man anta att svaret berodde på att de inte visste vad som frågades.

De som fyllde i frågeformuläret gavs också tillfälle att skriva om något annat i gudstjänsten som var viktigt för dem personligen. En som svarade hade i den sista punkten skrivit om det goda samarbetet mellan medarbetarna. Enligt den personen

⁵⁶ Med liturgin kan man förstå högmässan i sin helhet eller högmässans liturgiska delar (*kyrie, sanctus...*). I en del fall kan man uppfatta att liturgin som begrepp begränsas till de delar som liturgen sjunger.

förmedlas en goda anda mellan medarbetarna också till församlingsmedlemmarna som deltar i högmässan.

Enkätsvaren ger en bild av en högmässa som har något värdefullt att ge åt alla som svarade. Att musiken och psalmerna är betydelsefulla är inget överraskande. När man i Leinonens och Niemeläs studie frågade efter vad som är viktigt i gudstjänsten, nämndes också musiken bland det första. Det här gällde också de unga som svarade.⁵⁷ Det samma kan även ses i enkätsvaren. Musiken får sin betydelse av att den genom sin uppbyggnad möjliggör en kontaktyta, såväl i en bekant som i en mera främmande omgivning och situation. Vår möjlighet att identifiera oss med musiken och musikens betydelse för oss är inte bunden till gudstjänstsituationen. Kontaktytan som man känner igen hör samman med hur musiken naturligt kan förstås och inläras. Musiken är likartad med språket och andra kognitiva färdigheter. Förutom att förstå musikens uppbyggnad, är det för människopsyket lätt att uppfatta dess regelbundenhet och terminologi. Därför är musiken det "språk" som nästan alla antingen omedvetet eller medvetet förstår.⁵⁸

4.1. Gudstjänsten

Högmässan som firades i Bjärnå kyrka förrättades av präst, kantor, hjälpledare, kör, gästande musiker och kyrkvaktmästare. I den här högmässan fanns flera medverkande än vanligt. Högmässan följde den vanliga agendan som man för några år sedan lokalt kommit överens om. På plats fanns sammanlagt 50 deltagare. Högmässan varade i ca en timme och efter den bjöds ännu på kyrkkaffe i kyrkans mittgång.

⁵⁷ Leinonen & Niemelä 2012, 18.

⁵⁸ Sloboda 2005, 333–334.

De som intervjuades beskrev den ifrågavarande högmässan med orden: vanlig, varm och mångsidig. En sade att högmässan var sådan som den alltid brukade vara. Inga starka reaktioner väcktes då högmässan beskrevs. Alla utom en hade på förhand haft förväntningar på högmässan. Överlag hörde de här förhandsförväntningarna samman med tidigare gudstjänstbesök som intervjupersonen gjort. Dessa besök kunde ha inträffat i människans barndom eller föregående vecka. Ju längre tid det var mellan besöken, desto större var överraskningen som människorna upplevde angående ifrågavarande högmässa och de på förhand ställda egna förväntningarna eller antagandena. Med tidigare gudstjänstbesök jämförde människorna den tid som den här söndagens gudstjänst tog, predikan, psalmerna, körens medverkan och den allmänna stämningen. Alla intervjupersoner hade överlag en positiv erfarenhet av högmässan.

Åsikterna skiljde sig mest när det gällde den gästade musikern. Att musikern medverkade var en avvikelse i jämförelse med en vanlig gudstjänst. Musikinstrumentet var speciellt, stort till formatet och placerat i koret rakt framför altaret. Också hanterandet av instrumentet tog plats. Det här hade flera intervjupersoner reagerat på. En del upplevde att det störde gudstjänsten eller möjligheten att koncentrera sig.

Ett sådant överdrivet framförande passar inte i kyrkan.⁵⁹ (H1)

Barnkören som medverkade medförde glädje. Intervjupersonerna nämnde att man blev på gott humör av att följa med barnkören. Att barnen deltog i högmässan upplevdes som en positiv sak. De närvarande konfirmanderna hade också glatt flera av människorna och i allmänhet hade man fäst sig vid att de var så många. De ungas närvaro uppfattades, på samma sätt som barnens, som en god sak. Det väckte också förhoppningar om att de unga oftare skulle delta i gudstjänstlivet. Man önskade att

⁵⁹ "Sellainen liika esittäminen ei kuulu kirkkoon."

andelen unga i gudstjänsten skulle öka. Samtidigt var man medveten om att deras närvaro den här gången hörde samman med skriftskolundervisningen.

Konfirmanderna i Bjärnå har förberetts för sina gudstjänstbesök. Kyrkvaktmästaren har ändå ofta, före gudstjänstens början, sett sig föranledd att dela ut psalmböcker, till de unga som har glömt dem. Han handleder likaså de unga vid behov. Också prästen uppmärksammade de unga i sin predikan och genom att diskutera med dem efter högmässan. Sättet som medarbetarna bemötte de unga glädde intervjupersonerna.

Det är så fint och tryggt när han tar hand om de unga. Och också prästen stannar och pratar. Förr var det inte så att var och en hittar sin egen plats.⁶⁰
(H5)

Enligt strategi av den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland är kyrkans viktiga uppgift att kunna bemöta människor. ”Du skall älska Gud över allting och din nästa som dig själv.” Det dubbla kärleksbudet förpliktar kyrkan så väl som varje individ, ty från det finns inga undantag. Med kärleken till nästan som utgångspunkt skall kyrkan i sin verksamhet bemöta människan på ett för hen lämpligt sätt och vid rätt tidpunkt. Alla utan undantag skall få ett sådant bemötande.⁶¹

Den goda stämningen i gudstjänsten blev ofta nämnd i intervjupersonernas berättelser. Också situationen efter högmässan då det informerades om studien och de närvarande ombads att delta i enkäten, hade enligt intervjupersonerna ökat upplevelsen av att den här gudstjänsten var mindre formell än tidigare upplevda gudstjänster. Kyrkkaffet som ordnades efter högmässan upplevdes som en ny och positiv sak. En av intervjupersonerna nämnde att det först kändes märkligt att dricka kaffe i kyrkan. Nu upplevdes det som naturligt och bra. Rent allmänt uppfattades den

⁶⁰ ”Se on sellaista mukavaa ja turvallista kun hän pitää huolen niistä nuorista. Ja pappikin jää juttelemaan, ja ennen ei ollut sellaista, että jokainen löytää sen oman paikkansa.”

⁶¹ Kohtaamisen kirkko 2014, 20–22.

här högmässan som mera avslappnad och lättare att ta till sig än gudstjänster man besökt tidigare.

Jag tycker att det också var ett plus att man inte längre är så stela.⁶² (H7)

En av intervjupersonerna hade berörts av det goda samarbetet mellan de anställda. Enligt den personen påverkade det här den goda stämningen i högmässan. En annan positiv sak i anslutning till stämningen i kyrkan var antalet medverkande. Enligt intervjupersonen var det fint att församlingsmedlemmarna tillsammans med de anställda gjorde högmässan till allas gemensamma angelägenhet. Till gudstjänstens grundläggande karaktär hör att församlingen i sig själv är gudstjänstens *subjekt*, eller den som gör den. Hur individen deltar ligger på hens eget ansvar. De anställda skall ändå möjliggöra ett deltagande som blir så mångsidigt som möjligt.⁶³

Predikan

Angående predikan hade intervjupersonerna delade meningar. Man funderade på dess betydelse på ett allmänt plan, samt med tanke på predikanten i den nu aktuella gudstjänsten.Handledningen för högmässan säger att predikanten bör anknyta till den församling hen betjänar. Predikanten skall också känna evangeliet. Evangeliet som förkunnas bör vara samklang med predikanten som människa. Predikan förutsätts väcka åhörarens förnuft, känsla och vilja. Handledningen betonar att predikanten är Guds ords tjänare. Predikanten bör vara medveten om det talade ordets betydelse och därför förhålla sig ödmjukt till sitt tjänar uppdrag.⁶⁴

Predikan är inte alltid toppen. Prästen är inte alltid toppen. Men det beror inte på det.⁶⁵ (H2)

⁶² "Se oli myös mun mielestä plussaa kanssa että ei olla enää niin jäykkiä."

⁶³ Palvelkaa Herraa iloiten. Jumalanpalveluksen opas 2009, 72.

⁶⁴ Palvelkaa Herraa iloiten. Jumalanpalveluksen opas 2009, 93- 94.

⁶⁵ "Saarna ei aina ole huippu. Pappi ei aina ole huippu. Mutta ei se ole siitä kiinni."

Den ifrågavarande predikanten fick i intervjuerna positiv respons för sina predikningar. Intervjupersonerna nämnde att de gillade den här prästens sätt att i predikningarna beröra aktuella ämnen. De tyckte att predikantens tal var lätt att förstå, "som en väns prat". Man upplevde likaså att prästens predikningar var av lämplig längd. Deras lämpliga längd kunde också göra det möjligt att ta med barnen till gudstjänsten.

Jag tycker nog att den tiden på dagen var den vi hörde senaste söndag riktigt bra, en sådan där hurtig, att man inte behöver stanna så länge och att ingen av den orsaken behöver låta bli att komma.⁶⁶ (H5)

Hur intervjupersonerna hade lyssnat till predikan och vad de kom ihåg av den varierade i allmänhet. Intervjupersonerna berättade att de lyssnade på predikningarna och att de tyckte att predikan var en viktig del av gudstjänsten. Ändå tog man inte alltid till sig predikan och kom heller inte alltid ihåg den. En intervjuperson beskrev hur de egna tankarna kunde flyga iväg, så att man efteråt inte kom ihåg predikans innehåll. Åhöraren är *subjektet som tolkar predikan*, inte dess *objekt*. I predikans dialogicitet ingår även åhörarens egen upplevelsevärld och av den orsaken speglar sig predikan i åhörarens såväl intellektuella som emotionella värld.⁶⁷

Får vi i den höra något som utgår från det självupplevda eller något allmänt?⁶⁸ (H8)

När predikan innehåller berättelser ur livet erbjuder den åt åhöraren en möjlighet att reflektera över sitt eget liv och de egna berättelserna. Utöver det här aktiveras i människan, på såväl det omedvetna som på det medvetna planet, olika visuella, auditiva och motoriska impulser som predikan och gudstjänstsituationen ger upphov

⁶⁶ "Että kyllä mun mielestä oli tähän aikaan sopiva se meidän viime sunnuntainen, sellaista reipasta että ei siellä tarvitse viipyä kauan että sen takia ei kenenkään tarvitse jättää tulematta."

⁶⁷ Sundkvist 2003, 38.

⁶⁸ "Että tuleeko siinä omakerrallista tarinaa vai tuleeko siinä jotain yhteiskunnallista tarinaa"

till. Utifrån predikans dialogicitet och med åhöraren som subjekt kan tankarnas flykt uppfattas som något positivt som hör samman med predikan.⁶⁹

Handledningen för högmässan definierar predikans olika uppgifter. En av predikans uppgifter är, att hjälpa åhöraren till insikt om att texterna i gudstjänsten hjälper hen vid utmaningarna i det egna livet. En kraftfull predikan som talar till åhörarna gör på det här sättet tron levande. I det här ingår att den är aktuell. Den är också personligt berörande.⁷⁰

Liturgin

Då frågorna gällde liturgin tydde svaren på problem med själva termen. Då det i enkäten frågades efter liturgins betydelse hade de flesta märkt för svaret "svårt att säga". Man kunde inte se någon större skillnad mellan de olika åldersgruppernas svar. Bland konfirmanderna likaväl som bland de vuxna hade många valt det ovan nämnda svaret. Ordet liturgi härstammar från grekiskan och betyder gudstjänst.⁷¹ Det kan betyda gudstjänsthelheten. Det kan också betyda liturgiska delar eller med andra ord liturgiska melodier. Ordet liturgi uppfattades av många som ett svårt ord. Allt annat i frågeformuläret var kända begrepp (t.ex. nattvarden). De begreppen var inte heller mångtydiga.

Bland intervjupersonerna var liturgin som begrepp mera bekant. Några bad vid intervjutillfället om förklaring av ordets betydelse. Samtidigt framgick att många redan visste eller hade dragit rätt slutsats om termens betydelse. I allmänhet upplevde intervjupersonerna att liturgin var en central del av kyrkans gudstjänstliv. En intervjuperson använde termens båda betydelser i sin berättelse. När intervjupersonerna talade om liturgin innefattade de i begreppet både

⁶⁹ Sundkvist 2003, 37–38.

⁷⁰ Palvelkaa Herraa iloiten. Jumalanpalveluksen opas 2009, 92.

⁷¹ Palvelkaa Herraa iloiten. Jumalanpalveluksen opas 2009, 131.

gudstjänsthelheten och de liturgiska melodierna. Man uppfattade allmänt att liturgin utgjorde högmässans stomme. Ändå väcktes hos några av intervjupersonerna tankar om möjligheten att förändra eller modernisera liturgin.

Man jämförde också antalet liturgiska sångpartier i högmässan med tidigare erfarenheter. Vid dessa jämförelser är de tidigare erfarenheterna från tiden före den senaste gudstjänstförnyelsen. I några av intervjupersonernas kommentarer framkom betydelsen av liturgin som en rutin som inger lugn och skapar en stomme för gudstjänsten.

Den är liksom en rutin. Den lugnar. Och människan vet vad hen skall göra.⁷² (H4)

Rutin är något som alltid upprepas på samma sätt, den vanliga agendan; arbetssättet som används i praktiken.⁷³ I det här sammanhanget har ordet en positiv betydelse. Det är förenat med en bekant vana som lugnar och ger plats åt det andra.

Då det frågades om liturgin aktualiserades sångens betydelse. Hur intervjupersonerna upplevde liturgin hörde i vissa fall samman med den i tjänst varande prästens sång. Om uppmärksamheten fäste sig för mycket vid liturgens förmåga att sjunga eller allmänna sätt att använda rösten, kunde det störa koncentrationen för vissa av intervjupersonerna. Det här är direkt jämförbart med upplevelsen som några fick av musikerns alltför teatraliska sätt att spela.

Bönen

Under intervjuerna nämnde ingen bönen som en skild del av gudstjänsten. Ändå uppfattades den i svaren på frågeformuläret som något av det viktigaste i

⁷² "Se on niin kuin rutiini. Se rauhoittaa. Ja ihminen tietää mitä täytyy tehdä."

⁷³ <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/netmot.exe?motportal=80>

gudstjänsten. Heikki Kotila skriver att hela gudstjänsten är bön. Bönen är gudstjänstens språk.⁷⁴ Man kan se det i intervjumaterialet. Ingen nämner bönen som en skild del av själva gudstjänsten, men då man specifikt ställer en fråga angående bön så framgår att bönen är viktig för alla. Således kan man inte uppfatta att intervjupersonerna skulle anse bönen vara utan betydelse i gudstjänsten. Eftersom bönen är en så naturlig del av liturgin, eller egentligen själva liturgin, borde bönen uppmärksammas skilt för sig, för att man rörande den skulle kunna få material för studien. Angående bönen nämnde intervjupersonerna att man mest brukade använda bönen "Fader vår" samt böner som man själv, med egna ord, formulerat.

Nattvarden

Ovanligt få av gudstjänstbesökarna deltog i nattvarden i den aktuella högmässan. Delvis förklaras det här av den stora andelen konfirmander, men det var inte heller många vuxna som deltog.

Vid intervjuerna nämnde flera personer att de observerat det här. Följande kommentar utkristalliserar de tankar som kom fram.

Det har ofta känts bra att de människor som varit i kyrkan kommit till nattvarden. Nu då de stannade kvar i bänkarna, kändes det annorlunda. Bland deltagarna fanns inga andra än de anställda och körmedlemmarna så det var en litet konstig känsla. Känslan av gemenskap uteblev. Nog hör det till att man går tillsammans och då till och med köar litet.⁷⁵ (H2)

Några av intervjupersonerna deltog i nattvardsfirandet medan andra inte gjorde det. De som deltog i nattvarden undrade vad som var orsakerna till att så få deltog. En

⁷⁴ Kotila 1994, 18.

⁷⁵ "On monesti tuntunut hyvältä se että ne ihmiset, jotka ovat olleet kirkossa, ovat tulleet ehtoolliselle. Nyt kun ne jäivät sinne, niin se tuntui erilaiselta, kun ne jäi sinne penkkeihin. Eihän siinä ollut kuin työntekijät ja kuorolaiset niin oli sellainen hölmö olo. Siitä jäi se yhteisöllisyys pois. Kyllä se kuuluu että yhdessä mennään ja siinä pikkuisen jopa jonotetaan"

gissning var det stora instrumentets placering i koret. Som en annan orsak misstänkte man människornas osäkerhet gällande rätten att få gå till nattvarden. En intervjuperson antog att det bland kyrkobesökarna fanns de som sällan deltog i gudstjänsten och därför var ovana. Intervjupersonerna, som inte deltog i nattvarden, upplevde ändå att nattvarden var en viktig del av högmässan.

Eftersom deltagarna var få, stannade alla nattvardsgäster vid altaret för att där ta emot nattvardens slutord. Några av intervjupersonerna hade fäst sig vid det här annorlunda sättet att genomföra nattvarden. I den här kyrkan följde man i regel praxisen att kontinuerligt dela ut nattvarden, vilket inte skedde i den här högmässan.

Enligt min åsikt om nattvarden, då vi var så få, förr gick alla, liksom för att till sist tacka. Och då inte du gick så gick inte heller någon annan. Jag tänkte på samma sätt eftersom det kom så få. Och då prästen sa åt den där assistenten att gå också du dit, så fick man en sådan där gammaldags varm känsla.⁷⁶ (H5)

Vid utdelningen av nattvarden assisterade unga hjälpledare, vilka hade fått den nödvändiga skolningen för uppgiften. Flera av intervjupersonerna hade lagt märke till de ungas närvaro vid altaret. Det uppfattades i allmänhet som en bra sak. Då nattvardsfirandet kom på tal kom några att tänka på hur ofta nattvarden firas nu jämfört med förr.

Helheten

För flera av dem som svarade på enkäten var gudstjänsthelheten viktig. Många av intervjupersonerna upplevde att högmässan i Bjärnå kyrka var något som fyllde dem med glädje och ett rofylldt sinne. Frid, stillhet och kraft i människans vardag var förväntningar som lyftes fram i Leinonens och Niemeläs studie. Likaså förväntade

⁷⁶ "Mun mielestä se ehtoollinen kun meitä oli niin vähän, ennen mentiin kaikki, niin kun viimeksi kiitetään. Ja kun et sää lähtenyt niin ei kukaan muukaan lähtenyt. Niin mulla oli ihan sama ajatus kun niitä tuli niin vähän. Ja kun pappi sanoi sille avustajalle että mene sinäkin tuonne, niin oli sellainen vanha lämmin tunne."

man sig en starkare tro samt visshet om Guds närvaro. Gudstjänstbesökarna är i allmänhet nöjda med gudstjänstens form och hur den förverkligas. Men då man jämför tillfälliga gudstjänstdeltagare med aktiva gudstjänstdeltagare, kan man finna en tydlig skillnad i hur nöjda de är. Gudstjänsten kan förbli främmande för den tillfälliga gudstjänstdeltagaren t.ex. på grund av att språket är så främmande.⁷⁷ Motsvarande fenomen syntes inte i materialet för den här studien. Den här studiens alla intervjupersoner hade tidigare erfarenhet av gudstjänsten.

Jag upplever att varje gång jag fått gå i kyrkan är jag fylld av frid. I går var det också vackert väder efteråt och allting var så fint. Det kändes som om hela livet är vackert och jag kände frid.⁷⁸ (H4)

Gudstjänstens, eller med andra ord liturgins, uppbyggnad och dess rutinmässighet gav intervjupersonerna positiva upplevelser. I högmässan fanns mycket som var bekant. Angående dess uppbyggnad och innehåll hade man också förhandsförväntningar.

Kanske det är så att då man går till kyrkan så vet man på sätt och vis vad som möter en. Det är en sådan där helhet. På något sätt ... märker man att åhå, timmen har redan gått. Själen vilar och sinnet blir uppiggat.⁷⁹ (H3)

I förväntningarna såg man traditionens betydelse. Gudstjänstens långa historia och människans historia följs åt sida vid sida. En av intervjupersonerna nämnde den långa historien och hur den påverkat dagsläget.

Hela tiden känns det också som om det till stora delar är tidigare skapat det som är nu. Allt fungerar så naturligt.⁸⁰ (H4)

⁷⁷ Leinonen ja Niemelä 2012, 14, 24.

⁷⁸ "No minusta tuntuu että joka kerta kun olen saanut käydä kirkossa, olen täynnä rauhaa. No eilen oli kaunis sääkin sen jälkeen ja kaikki tuntui niin hyvältä. Tuntui että koko elämä on kaunis ja oli rauha."

⁷⁹ "No ehkä se on että kun menee kirkkoon niin sen tavallaan tietää mitä siellä on. Se on sellainen kokonaisuus. Jotenkin... huomaa että ohoh, tunti meni jo. Sielu lepää ja mieli saa virkistystä.."

⁸⁰ "Koko ajan tuntuukin että se on aikaisemmin todella pitkällä keksitty mitä nyt on. Kaikki toimii niin luonnollisesti."

Intervjupersonerna talade om sina personliga upplevelser av den allmänna stämningen i gudstjänsten. På samma gång talade de om förväntningar. Intervjupersonerna hoppades att så många som möjligt skulle finna sin väg till gudstjänsten.

4.2. Musiken

Musik är något som är lätt att förstå och lära sig. Den har likheter med andra kognitiva färdigheter, såsom talet. Musikens inre lagbundenhet och uppbyggnad hjälper människan att förstå och lära sig den. Av den här orsaken utvecklas ens förståelse av musik och hur man förhåller sig till musiken på ett mycket tidigt stadium.⁸¹

I den här studien kommer musikens betydelse fram i såväl enkätsvaren som i intervjuerna. Alla som svarat i enkäten var antingen helt eller delvis av samma åsikt angående musikens stora betydelse i gudstjänsten. Det här kan förklaras med det att musikens natur och uppbyggnad gör den till något igenkännbart även i en mera främmande omgivning. Den erbjuder en igenkännbar kontaktyta.

Musiken ger mig åtminstone sådant så att det känns lätt att vara. Inte nu helt avslappnad. I kyrkan behöver man inte slappna av, men man får lov att bara vara och lyssna. De egna tankarna får liksom flyga iväg. Också då man har problem så blir det lättare när man lyssnar på något slags fin musik.⁸² (H3)

Enligt intervjupersonerna var musiken en viktig del i hela deras liv. Intervjuerna lyfte fram olika berättelser om musikens betydelse. I berättelserna upplevdes musiken i

⁸¹ Sloboda 2005, 333.

⁸² ”Musiikki antaa mulle ainakin sellaista että on helppo olla. Ei nyt ihan rentoutuen, ei kirkossa tarvitse rentoutua mutta saa vaan olla ja kuunnella. Saa niin kuin omat ajatukset lentää pois. Jos on murhettakin niin helpottaa siinäkin kun kuuntelee jotain hyvää musiikkia.”

huvudsak som något positivt. Musiken beskrevs med orden underbar, vacker, lugnande och fin.

Musiken ingår i människans liv i många olika former. Det här kom fram också i intervjuerna. Något eller några speciella ögonblick i intervjupersonens liv trädde fram. De här stunderna var starkt kopplade till något musikstycke eller några musikstycken. Å andra sidan kunde musiken vara en faktor som påverkade i bakgrunden, som inte kunde specificeras eller identifieras, men vars betydelse hade varit stor vid ifrågavarande tillfälle. Vid de här tillfällena hade musiken varit betydelsefull, ibland till och med något man tog för givet. Det här kom fram vid intervjutillfällena. Ibland måste intervjupersonerna tänka efter och söka svar då det ställdes frågor om musikens betydelse i deras liv.

Enligt en teori, som presenterats tidigare,⁸³ möjliggörs känsloupplevelsen, som musiken ger, genom olika mekanismer. En av mekanismerna är *minnena*.

Med mormor/farmor sjöng jag psalmer. Jag var sju år gammal när hon dog. Men ändå har den psalm som jag sjöng tillsammans med henne stannat kvar i minnet.⁸⁴ (H8)

Morfar/farfar hade de där vissa psalmerna vilka på sitt sätt har gått vidare till mig själv.⁸⁵ (H1)

Alla intervjupersoner hade minnen och erfarenheter av sång redan från barndomen. Föräldrarna, far- och morföräldrarna och syskonen hade varit de som sjöng. För några intervjupersoner hade sången varit en gåva som liksom vaknat av sig själv, som ingen hade lärt ut. Den hade bara kommit någonstans ifrån.

⁸³ Se 2.3. Musiken som upplevelse s.8.

⁸⁴ "Mamman kanssa lauloin virsiä. Olin seitsemänvuotias kun hän kuoli. Mutta kuitenkin se virsi, mitä olen laulanut hänen kanssaan, on jäänyt mieleen"

⁸⁵ "Papalla oli ne tietty virret jotka on siirtynyt tavallaan itselle."

Sångerna man lärde sig i barndomen får en att minnas hela barndomen och hela livet.⁸⁶ (H2)

En *betingad reflex* är en annan mekanism som möjliggör känsloupplevelser. Man lär sig koppla ihop musiken med någon händelse som har förmedlat en känsla. Sångerna och musiken från barndomen får en att minnas den ifrågavarande perioden i ens liv.⁸⁷ Utifrån ett musikpsykologiskt perspektiv gestaltar John Sloboda hur känslorna förmedlas i eller genom musiken på tre olika sätt av vilka ett sätt är *episodiska associationer*. Det är fråga om association till en för människan starkt känsloladdad upplevelse. Något slags musik har hört samman med upplevelsen. Då samma musik hörs på nytt förmedlas samma känsla som hörde ihop med musiken första gången. På samma sätt förmedlar musiken minnesbilder av människor och platser som eventuellt hört samman med situationen.⁸⁸

Nils. G. Holm skriver att musiken talar till människan när den sammanfaller med människans naturliga puls. Människan identifierar sig med det som framförs. Upprepningarna och situationen i vilken musiken framförs förstärker hur mycket den berör oss. Människan lagrar musiken i kroppsminnet, i känslominnet och i sina erfarenheter. Människan återvänder gärna till sina positiva upplevelser som hen enligt Holm sparar i sitt inre existensrum. Som exempel kan man nämna en situation i vilken människan får kontakt med en sång efter en paus på flera årtionden. Det här kan ske fastän människan i övrigt lider av en minnessjukdom.⁸⁹

Sångerna liksom öppnar någonting fastän personen inte längre ens känner igen sitt eget barn. Sedan när vi sjöng blev hens ögon klarare och hen rätade på sig.⁹⁰ (H5)

⁸⁶ "Lapsuudessa opituista lauluista tulee mieleen koko lapsuus ja koko elämä."

⁸⁷ Eerola & Saarikallio 2010, 265.

⁸⁸ Sloboda 2005, 337.

⁸⁹ Holm 2003, 223–224.

⁹⁰ "Ne laulut niin kuin avaa jotain vaikka ei enää tunne edes omaa lastansa. Sitten kun laulettiin, niin hänen silmät virkosi ja ryhti suoristui."

I intervjuerna framträdde människornas mångfasetterade upplevelse av gudstjänstmusiken. I varje berättelse som intervjupersonerna berättade gick det att urskilja flera olika mekanismer genom vilka känsloupplevelserna uppstod. Musikens komplexitet och överlappande betydelser blir synliga redan i en enskild musikupplevelse. Samtidigt bör man observera att inom studiens ämnesområde är upplevelserna mångfasetterade och överlappande annars också.

Gudstjänstmusiken var enligt intervjupersonerna en naturlig del av helheten. I frågorna som ställdes vid intervjun var gudstjänstmusiken ett allmänt begrepp för all den musik som framförs i gudstjänster. Som olika delar av den musiken behandlades psalmer, liturgiska mässmelodier och solistiska delar i den här högmässan.⁹¹ Då det frågades om skillnaderna mellan den musik som framförs i kyrkan och annan musik, hade alla intervjupersoner utom en uppfattat att det fanns skillnader.

Det skiljer sig på ett sådant sätt att det för med sig en viss sorts andakt i det hela... Det är nu en gång så att i kyrkan hör man på kyrkomusik. Kyrkan är ingen plats för elgitarr fastän det numera ganska ofta erbjuds. Nog hör jag på rock men jag vill inte höra det i kyrkan.⁹² (H1)

Musikalisk förväntan är en av de mekanismer som ofta hör samman med hur känsloupplevelsen uppstår. Besläktad med den är mekanismen *som värderar det man vill uppnå*. Med den gör åhöraren en utvärdering av musikens betydelse för hen själv.⁹³ I studiematerialet framkom några negativa upplevelser som kan anknytas till den här mekanismen. Det gällde reaktionerna angående marimban, och musikern som spelade på den, vilket presenterats ovan. Men också positiva omdömen om samma instrument framgick av materialet.

⁹¹ Med den solistiska delen i musiken menas musik som framförs, inte allsång eller liturgiska delar.

⁹² ”Eroaa sillä tavalla että tuo sellaista tietynlaista hartautta siihen touhuun... Kirkossa nyt vaan kuunnellaan kirkkomusiikkia. Kirkko ei ole sähkökitaran paikka vaikka sitä nykyään aika useinkin tarjotaan. Kyllä mä rokkia kuuntelen mutta en halua kuunnella sitä kirkossa.”

⁹³ Eerola, Saarikallio 2010, 266.

En av intervjupersonerna hade upplevt att marimba-musikerns spelsätt, var för speciellt för en gudstjänst. Gudstjänstens natur som en dialog, i vilken människans andel är tillbedjan och lovsång till Gud, är utgångspunkten då olika konstnärliga uttryck tas med i gudstjänsten. Skillnaderna i synsätten grundar sig på människans egen bakgrund och hens värdering av vad som är passande och vad som är opassande. Intervjupersonernas inställning till konst som utövas kan t.ex. ha sin grund i hur olika väckelserörelser inom kyrkan förhåller sig till konsten. Ändå bör man ta i beaktande att gudstjänstteologin redan i sig själv sätter ramar för hur mässan skall förverkligas och för dess innehåll. Det syns i den allmänna uppfattningen om att lyfta fram olika former av utövad konst. Högmässans musik skall växa fram ur högmässans kärna, inte ur estetiska, upplevelsemässiga eller yttre faktorer. Det sätt på vilket musikern använder sin kropp då hen spelar, kan bli en yttre faktor som döljer högmässans centrala budskap. På samma sätt kan prästens sång, för någon annan, bli en yttre faktor som avleder uppmärksamheten från det centrala. Enligt Osmo Vatanen bör man angående instrumentalmusiken ta i beaktande, att den också kan fördjupa högmässans innehåll eller budskap, genom sin egen uttryckskraft.⁹⁴

Gudstjänsttraditionen och den finländska religiositeten har möjliggjort ett betingat sätt att se på liturgins uppbyggnad.⁹⁵ Gudstjänstens delar, de bekanta texterna och psalmerna samt symboliken, bildar en struktur som upprepas, vilket gör det möjligt att återuppleva motsvarande situationer från förr. De flesta har deltagit i en gudstjänst åtminstone i något skede av livet. I studier om hur aktivt finländarna har deltagit i religiösa tillställningar svarade 90 % att de åtminstone någon gång deltagit i en gudstjänst.⁹⁶

⁹⁴ Vatanen 2003, 102. Palvelkaa Herraa iloitien. Jumalanpalveluksen opas 2009, 112.

⁹⁵ I det här fallet betyder liturgi hela gudstjänsten.

⁹⁶ Ketola 2011, 18.

Den liturgiska musiken och högmässans musik är helt enkelt imponerande musik. Om man tänker på den liturgiska musiken så finns den där innebörden starkt bakom den och är starkt förbunden med den.⁹⁷ (H2)

Förväntningarna på musiken hör å sin sida samman med tradition av den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. I det här sammanhanget uppfattas traditionen som hela det egna livet och baserat på intervjupersonernas berättelser också som den föregående generationens liv. På den här tidsaxeln är gudstjänstmusiken i människornas medvetande förbunden med psalmer, orgelmusik och liturgisk sång.

Man tröttnar inte på den här s.k. kyrkomusiken, då man tänker på vad som dagligen hörs i radion, vilket man tröttnar på verkligt snabbt. Det är på något sätt mera tidlöst.⁹⁸ (H3)

Då man talar om förändringen i gudstjänstmusiken får man inte förbigå eller förringa traditionens betydelse och vikt.Handledningen för högmässan definierar förnyelsen som en levande och aktuell tolkning av traditionen i vår tid.⁹⁹ Då man granskar gudstjänsttraditionen bör man observera att kyrkan alltid har tagit intryck från den omgivande världen. Kotila skriver om behovet av att förnya de liturgiska uttryckssätten och det religiösa språket, som uppstår förutom av sekulariseringen även när de religiösa maktstrukturerna förändras. Frihet, aktualitet och människans vardagliga verklighet hör samman med gudstjänsten. Till den hör också kraven på tidlöshet, enhetlighet och att högakta Gud.¹⁰⁰

Då man granskar traditionen i gudstjänstmusiken och hur den anpassas till sin tid och sin kultur, kan man urskilja olika tidsepoker. Traditionens kontinuitet syns i

⁹⁷ "Liturginen musiikki ja messun musiikki kokonaisuutena on kerta kaikkiaan mahtavaa musiikkia. No jos ajattelee liturgista musiikkia niin siinä on vahvasti se tarkoitus takana ja se on vahvasti siihen kytketty.".

⁹⁸ "Tähän ns. kirkkomusiikkiin ei kyllästy kun ajatellaan sitä mitä radiosta päivittäin kuuluu niin niihin kyllästyy tosi nopeasti. Se on jotenkin ajattomampaa."

⁹⁹ Palvelkaa Herraa iloiten. Jumalanpalveluksen opas 2009, vii.

¹⁰⁰ Kotila 1994, 42–43.

gudstjänstmusiken, i de liturgiska melodierna samt i tonvikten på både orgelmusik och psalmsång. Då musiken granskas utgående från dess kontextualitet, kan man märka förändringar t.ex. i det religiösa språket som används i psalmerna. I en intervju som Hannu Vapaavuori gav redan år 2007, efterlyste han ett mera mångsidigt kunnande bland kyrkomusikerna. Samtidigt konstaterade han att uppfattningen om kyrkans uppgift som fostrare i psalmsång är föråldrad. Det skulle vara önskvärt att gudstjänstmusiken vidrör den kontaktyta som människorna i våra dagar har.¹⁰¹

Studiens källmaterial visar på en allmän uppskattning av nu rådande praxis gällande gudstjänstmusiken. Då man jämför den med annan musik är man medveten om och förväntar sig att den är annorlunda. Gudstjänstmusiken är också starkt förbunden med åhörarens tidigare upplevelser. Intervjuerna som gjorts i den här studien visade också att människornas förväntningar och önskemål gällande gudstjänstmusik var musik som var bekant, förenad med tidigare upplevelser och som därigenom väckte minnen.

Sådana lite äldre... att man kan dem och skulle kunna sjunga med... och sådana där glada.¹⁰² (H6)

Jag tycker alltså att orgelmusiken är otroligt fin. Jag skulle kunna lyssna på orgeln fast hur länge som helst. Ibland är också slutmusiken sådan att man skulle önska att den fortsatte litet till. Jag tycker om orgelmusik.¹⁰³ (H3)

När det bads om önskemål, jämförde intervjupersonerna den ifrågavarande högmässan med tidigare upplevelser av gudstjänst. I allmänhet var intervjupersonerna nöjda med gudstjänstmusiken i sin nuvarande form. I önskemålen framkom också hur man upplevde gemenskapen i sången och dess betydelse. Det var

¹⁰¹ <https://docplayer.fi/430914-Hiippakunta-uutiset-helsinki-1-07-uusi-pappisasessori-hannu-vapaavuori-kirkkomusiikki-monipuolisemmaksi-seurakuntamusiikin-monet-kasvot.html>

¹⁰² ”No sellaisia vähän vanhempia että osaa ja voisi mennä mukaan ja sellaisia iloisia.”

¹⁰³ ”Musta siis urkumusiikki on valtavan kaunista. Mä voisin kuunnella niitä vaikka kuinka pitkään. Joskus loppumusiikkikin on niin että toivoo että tulisi vähän vielä. Mä tykkään urkumusiikista.”

viktigt att få delta. För att möjliggöra det här måste musiken vara känd från förut, eller något nytt som var lätt att lära sig.

Nog är en sådan där hurtig musik mycket roligare än en sådan där släpig. Jag trivs med en sådan där hurtig takt.¹⁰⁴ (H5)

Det är så härligt då det finns så mycket... att det också finns i gudstjänsten. Tidigare fanns det inte. Det var bara de där psalmerna.¹⁰⁵ (H3)

En intervjuperson gjorde ingen skillnad mellan gudstjänstmusiken och annan musik.

Om man har bra musik duger allt. Bra musik uppstår ifall människan själv kan leva sig in i den. Det kan hända att man inte kan sjunga så bra. Men om sångaren gör det med känsla så är det enligt min mening god musik.¹⁰⁶ (H4)

I det här fallet kan en uppväxt i en annan kulturmiljö märkas i hur den som svarat tänker. I den kultur där religion är förbjudet betingas inte människan av musik som hör samman med religion och kan inte känslomässigt beröras. En intervjuperson berättade att under den tid hen som vuxen bott i Finland, har hen trots allt upplevt berörande stunder, då hen lyssnat på gudstjänstmusik. Också för hen har något slags betingelse uppstått.¹⁰⁷

Karl-Gunnar Ellverson skriver att god gudstjänstmusik underlättar för de närvarande att medvetet delta i liturgin.¹⁰⁸ När musikens uppbyggnad är lätt att förstå och lära sig, fungerar musiken som en förenande faktor också för den människa, för vilken resten av gudstjänsten känns främmande. Musiken är ett medel, för såväl individen

¹⁰⁴ "Kyllä sellainen reipas musiikki paljon kivempaa on kuin sellainen että venytetään. Mä tykkään että on reipas meno."

¹⁰⁵ "Että se on niin ihanaa kun on kaikkea. Että jumalanpalveluksessakin lisänä. Kun ei ennen ollut. Se oli ne pelkät virret."

¹⁰⁶ "Jos on hyvää musiikkia, kaikki on samaa. Hyvä musiikki tulee jos ihminen itse tuntee. Voi olla että ei osaa laulaa niin hyvin. Mutta jos hänellä on sisimmässään tunne, niin minusta se on hyvää musiikkia."

¹⁰⁷ Eerola & Saarikallio 2010, 265.

¹⁰⁸ Ellverson 2006, 137.

som för samfundet, att skapa mening och att öppna för dialog. En intervjuperson berättade att musiken hade fört hen till kyrkan. Till följd av det var hen nu intresserad av såväl gudstjänsten som kristendomens budskap. Musiken, med sina egna strukturer och betydelser, hjälper individen då hen söker sin identitet, i den såväl fysiska, sociala som existentiella terrängen.¹⁰⁹

Intervjupersonerna berättade på olika sätt hur Ordet och musiken relaterade till varandra. De uppfattade att musiken understödde det verbala innehållet. Man såg också att musiken stödde gudstjänsten som helhet.

Musiken inleder och musiken avslutar. Allting är liksom sammanbundet. Alla delar stöder varandra, de blir sammanflätade. Det viktiga är att allting passar ihop.¹¹⁰ (H4)

Luthers syn på sambandet mellan musiken och Ordet lever stark i den lutherska kyrkan. Den kan anses vara ett av kyrkans centrala värden. Gudstjänsten är förankrad i bibeln, traditionen och den lutherska bekännelsen.¹¹¹ Då människan tolkar gudstjänstens betydelse, finns i bakgrunden flera olika faktorer som påverkar. Utöver de musikaliska faktorerna påverkas tolkningen av situationen i vilken den granskande människan i den stunden är. En tidigare erfarenhet, och situationen förenad med den, kan också vara en delfaktor vid tolkningen.¹¹²

Ifall människan inte känner igen musikens tonspråk och budskap kan musiken bli en uteslutande faktor.¹¹³ Ifall man med musiken vill beröra så många som möjligt, bör man vid planeringen ta i beaktande den sekulariserade tiden och dess krav, begrepp

¹⁰⁹ Illman 2018, 12.

¹¹⁰ ”Musiikki aloittaa ja musiikki lopettaa. Kaikki on niin kuin sidottu. Kaikki ne asiat tukevat toisiaan, ne menevät limittäin. Tärkeää on että kaikki menee yhteen.”

¹¹¹ Palvelkaa Herraa iloiten. Jumalanpalveluksen opas 2009, vii.

¹¹² Petersson 2006, 44.

¹¹³ Gustavsson 2016, 125.

och uttryck. På samma sätt bör man ta i beaktande de kulturella och samhälleliga kraven.¹¹⁴

4.3. Psalmerna

Alla intervjupersoner hade sjungit och hört psalmer sjungas redan i sin barndom. En av intervjupersonerna beskrev hur andaktslivet i hens barndom innehöll psalmsång utan ackompanjemang. Man sjöng mycket psalmer och den traditionen har fortsatt i den egna familjen. Man sjunger tillsammans vid besök hos mor- och farföräldrarna, tillsammans med gäster och i samband med måltiderna. Att sjunga har också gått vidare till barnen. En annan intervjuperson hade först som vuxen förstått vad en far/morförälder sjöng i hens barndom. Sångerna var för barnet underliga och de var förbundna med något mystiskt.

Psalmsången förmedlar en personlig och samhällelig tradition och tidsbild. Pétur Pétursson granskar psalmernas betydelse för människans religiositet genom religiös socialisation. I den primära socialisationen baseras barnets världsbild helt på de personer som står det närmast och vilka det också är beroende av. Genom dessa *signifikanta andra* utvecklas människan till en social varelse. Efter det här kan människan inrikta sig på de normer och förväntningar som har sitt fäste i samhället utanför; i den *generaliserande andre*. I den sekundära socialisationen är människan i dialog med den *generaliserande andre* och utvecklar på så sätt sitt eget samvete och sin egen moraluppfattning.¹¹⁵

Psalmerna fungerar som en förbindelselänk i socialisationens olika stadier och stöder utvecklingen av den religiösa världsbilden. Barnet associerar t.ex. bilden av en

¹¹⁴ Selander 2000, 352, 354.

¹¹⁵ Pétursson 2001, 60.

älskande Gud till sitt eget förhållande till *de signifikanta andra*. Genom språket förenas människans personliga verklighet med den yttre verkligheten. Psalmsången ger en kontaktyta till vissa såväl personliga som samhälleliga händelser: vigsel, jordfästning, födelsedagsfester, jul, självständighetsdag m.m. Minnesbilderna och upplevelserna av enskilda psalmer vid enskilda situationer skapar också en upplevelse av gemenskap. En intervjuperson beskrev psalmen och sången med orden ”en sådan där andlig sak”¹¹⁶ (H1) som är ett stöd och som hör till. Enligt den här personen kunde det ingå flera psalmer i gudstjänsten.

I intervjuerna framkom också språkets betydelse. Flera intervjupersoner talade om språkets betydelse för att psalmernas bildspråk skulle öppna sig. Det är som om skilda språk underlättar förståelsen av innehållet som är gemensamt. Om att få sjunga en psalm på modersmålet, sa en av intervjupersonerna följande:

Via den kommer hela barndomen, ja hela livet med. Det är som om det skulle vara lättare att hänge sig åt sången på sitt eget modersmål.¹¹⁷ (H2)

En annan intervjuperson, vars modersmål inte var finska, hade upplevt att psalmerna trots det talade till hen bäst på finska, eftersom det var det språk som hen hade börjat sjunga psalmer på. När socialisationens olika skeden av någon orsak uteblivit, står upplevelsen på en svagare grund. I det fallet upplevs psalmen som främmande. En kontaktyta, som vilar på språk eller gemenskap, har då inte uppstått. Man kan också se hur upplevelsen av en psalm ursprungligen kan ha sin grund i något annat språk än modersmålet. Traditionen och psalmens betydelse öppnar sig i det ögonblick den som sjunger förstår det främmande språket och hen blir berörd.

¹¹⁶ ”sellainen hengellinen tapaus”

¹¹⁷ ”Siitä tulee koko lapsuus, siitä tulee koko elämä läpi. On ikään kuin helpompi antautua laulun edessä omalla äidinkielellä.”

Jag tycker om det där budskapet i psalmen. Att i dem finns... fast det nu är en upprepning så tycker jag att vi för fram Jesu lidande, uppståndelse och Guds barmhärtighet.¹¹⁸ (H3)

Med de här orden beskrev en av intervjupersonerna en psalm. Flera av intervjupersonerna upplevde att psalmerna var en väsentlig del av gudstjänsten. En tyckte att psalmerna på ett bra sätt satte ord på trons innehåll. Man kan fortfarande se att i gudstjänsten förverkligas Martin Luthers tanke, att sång av psalmer och andliga sånger är kyrkans kännetecken. Sången är en lära om tron när den är "i enlighet med Guds ord och den rätta tron."¹¹⁹ Pétursson beskriver hur psalmerna med sina språkliga metaforer integrerar människans privata verklighet med den yttre makten. Genom att kyrkan godkänner de officiella psalmerna, förmedlar psalmerna också kyrkans officiella lära. Eftersom texterna är folknära eller på folkets språk är läran lättare att ta till sig.¹²⁰

Studieresultaten visade att för intervjupersonerna och deltagarna i enkäten har psalmerna en verkligt stor betydelse. Framförallt nämndes texterna i psalmerna som betydelsefulla. Budskapet som psalmerna poetiskt förmedlar, verkade för många vara en text som berörde och som förmedlade religiöst språk och innehåll. Flera av intervjupersonerna sade att psalmernas budskap var gott.

Och för mig är det väldigt viktigt att kantorn, organisten eller den som nu är i arbetstur, skulle sjunga med. När det är mindre folk i kyrkan så får man inte fram det där budskapet i sången.¹²¹ (H8)

¹¹⁸ "Tykkään siitä virren sanomasta. Että niissä on... vaikka se nyt on toistoa niin mä tykkään että me tuodaan esille Jeesuksen kärsimystä, ylösnousemusta ja Jumalan armollisuutta."

¹¹⁹ "Jumalan sanan ja oikean uskon mukainen". Sariola 1986, 111.

¹²⁰ Pétursson 2001, 61.

¹²¹ "Ja mulle on hirveän tärkeätä että kanttori, urkuri, kuka nyt onkaan työvuorossa niin laulaisi mukana. Että kun kirkossa on vähemmän väkeä niin sitä laulun sanomaa ei niin saa aikaiseksi."

Kantorns sång uppfattades som ett ytterst viktigt stöd i psalmsången. En intervjuperson nämnde också tonarterna, som enligt hen, borde transponeras till en lägre tonart ”så att också folket skulle kunna sjunga med”¹²² (H1). Psalmernas största betydelse i gudstjänsten var det gemensamma deltagandet och genom det också en ökad känsla av samhörighet.

Inte fanns det ju mycket att säga om det här. Hellre deltar jag i den gemensamma sången än att jag är tyst.¹²³ (H3)

Att sjunga tillsammans var viktigt. Också då man inte själv kunde delta i psalmsången ansågs psalmerna vara en väsentlig del av gudstjänsten. Yrjö Sariola skriver att kyrkomusikens gemenskapskaraktär, grundar sig på kyrkans innersta natur. Gemensam psalmsång förenar sångarna med varandra liksom också med tidigare generationer. Känslan av gemenskap uppstår endast när församlingsmedlemmarna deltar i kyrkomusiken.¹²⁴

En av intervjupersonerna nämnde att hen följde med texten i psalmboken fastän hen inte själv kunde delta i sången. Vid intervjuerna frågades också om man deltog i gudstjänster som förmedlades genom radio, television eller internet. Sex av intervjupersonerna svarade att man sjöng med i psalmerna då man deltog i gudstjänster förmedlade av media. Enligt intervjupersonerna underlättades deltagandet i sången av att sångarna vid de här tillfällena var bekanta eller att sångarna hade textning. Då det talades allmänt om att delta i psalmsången nämnde en intervjuperson att hen sjöng med fastän psalmernas ord kunde ha förändrats från det hen kom ihåg. Angående psalmerna diskuterades också vilka man kunde av såväl de tidigare kända som av de nya psalmerna. En intervjuperson sammanfattade att inläringen sker i tre skeden. Den första gången lyssnar hen på den nya psalmen, den

¹²² ”jotta pystyisi kansakin laulamaan mukana.”

¹²³ ”No se on vähän että eipä tässä ollut paljon sanomista. Mieluummin osallistun yhteislauluun kuin olen hiljaa.”

¹²⁴ Sariola 1986, 107.

andra gången sjunger hen med och den tredje gången förstår hen kanske vad hen sjunger. I intervjuerna nämndes att faktorerna, som i allmänhet påverkar sången, bl.a. är: att psalmen är främmande, att psalmen inte är på modersmålet, att så få sångare deltar och att försångaren saknas.

En intervjuperson ansåg att de nya psalmerna är besvärliga eftersom man ännu inte kan dem. Enligt hen finns det utrymme för nya psalmer.

Inte finns där någon regel att... nya kompositörer inte skulle få göra nya.¹²⁵
(H1)

Pétursson skriver att man fortsättningsvis bör skriva psalmer på ett känslspråk som motsvarar det nutida samhällets värderingar och normer. Det språket möjliggör förmedling och spridning av den kristna traditionen.¹²⁶ Esko Ryökäs skriver att psalmens framtid är beroende av texter som berör oss emotionellt och vilka talar till den postmoderna människan. Samtidigt förändras psalmernas betydelse för människorna. Psalmerna uppfattas i första hand som känslbaserade sociala sånger vilka man inte omedelbart kopplar till kristendomen.¹²⁷

I intervjupersonernas berättelser framträdde olika traditioner gällande psalmsång. Tidigare nämndes¹²⁸ att psalmer hade sjungits i sju av intervjupersonernas hem eller i deras närmaste krets. En av intervjupersonerna berättade att hen tänkt att psalmerna som hon sjöng med farmor/mormor har väglett hen till församlingen. Hen upplevde att hens deltagande i gudstjänsterna och i annan församlingsverksamhet hade fått sin början i psalmsången. En intervjuperson som hade vuxit upp i en helt annan miljö beskrev hur alla finländare kan sjunga psalmer. Hen hade t.ex. lagt märke till att i kyrkan gick alla genast med i psalmsången och alla kunde också psalmerna. Hen antog att det berodde på kulturen, skolan och möjligheten att gå i kyrkan från

¹²⁵ "Eihän siinä (virssissä) ole mitään sääntöä että... uudet säveltäjät eivät saisi tehdä uusia."

¹²⁶ Pétursson 2001, 87.

¹²⁷ Ryökäs 2001, 100.

¹²⁸ Se 4.2, Musik.

barnsben. Den här intervjupersonens antagande stöddes av de andras berättelser. Enligt berättelserna hade man sjungit hemma, i skolan, i körer, hos släktingar, i syföreningar, på läsmöten och på studieplatsen. Ytterligare hade någon intervjuperson sjungit psalmer i scouterna.

I den nordiska psalmforskningen, genomförd år 2000,¹²⁹ har den religiösa övertygelsen inte direkt påverkat svaren, då det frågades efter psalmernas betydelse. Också bland dem som räknade sig höra till gruppen "icke-troende" var psalmsången viktig. Den var viktig framför allt som en upplevelse och speciellt som en gemenskap. Eftersom upplevelserna är viktiga för den postmoderna människan konstaterar Ryökäs att postmodernismen stärker psalmsångstraditionen. I det här fallet hör upplevelserna samman med det egna jaget och gemenskapen.¹³⁰ Heidi Kääriäinen skriver i sin avhandling pro gradu att gemenskapen i psalmsången berör endast dem som tror på samma sätt. Då blir psalmen en avgränsande faktor mellan dem som hör till trosgemenskapen och de andra.¹³¹

För det andliga livet har psalmen stor betydelse. Psalmen har olika dimensioner vid den gemensamma andaktsutövningen och vid den privata. Pétursson visar att psalmen har fem olika dimensioner som ofta uppträder samtidigt. *Den ideologiska dimensionen* hjälper människan att i psalmen känna igen den människosyn och samhällssyn som hen fostrats i. *Den rituella dimensionen* handlar om att psalmen förekommer vid vissa speciella tillfällen. *Den känslomässiga dimensionen* är en dimension som ofta får större betydelse än den ideologiska och kunskapsmässiga. Den individualistiska människan uppfattar att känslorna och upplevelserna är viktiga. Som exempel nämner Pétursson barn, som lär sig en psalm utantill och som förknippar detta med den stämning och den situation som de upplever vid internaliseringen av psalmen. Också psalmernas melodier förstärker den

¹²⁹ Deilig er jorden – Psalmens roll i nutida nordiskt kultur- och samhällsliv 2001.

¹³⁰ Ryökäs 2001, 96.

¹³¹ Kääriäinen 2015, 61.

känslomässiga dimensionen. *Den kunskapsmässiga dimensionen* uppnås i vuxen ålder, som ett resultat av den kognitiva utvecklingen. Då öppnar sig tolkningen och förståelsen av psalmtexten för människan. Det är värt att ta i beaktande att psalmdiktarnas syfte från början var den kunskapsmässiga dimensionen; att genom psalmen förmedla den kristna läran. *Konsekvensdimensionen* innehåller beteendemodeller och -vanor som psalmerna har gett upphov till. Som exempel nämner Pétursson psalmcitat, som i olika livssituationer förstärker det kulturella arvet och den moraliska och religiösa förståelsen.¹³²

En intervjuperson hade också fäst sig vid psalmvalet i gudstjänsten; hur psalmerna alltid passar in i kyrkoåret. Hen hade berörts av psalm 63 i finska psalmboken, "Oi rakkain Jeesuksi" ¹³³ samt psalm 755 i finska psalmboken, "Oi, ilon lähde ja aurinkomme" ¹³⁴. Andra psalmer ur finska psalmboken som särskilt nämndes vid intervjuerna var psalm 517 "Herra kädelläsi" ¹³⁵, 571 "Jo joutui armas aika" ¹³⁶, 499 "Jumalan kämmenellä" ¹³⁷, 338 "Päivä vain" ¹³⁸ och 30 "Maa on niin kaunis" ¹³⁹. I den nordiska psalmstudien ingick de ovan nämnda psalmerna 571, 499 och 30, bland de tio populäraste finska psalmerna.¹⁴⁰ Däremot framröstades psalm 338, "Päivä vain", som den populäraste psalmen i tv-serien "Virsiä viisi", som producerades av YLE Kulttuuri år 2009. I samma omröstning fick också psalm 517 "Herra kädelläsi" röster.¹⁴¹

¹³² Pétursson 2001, 67, 69.

¹³³ I svensk psalmbok för den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland, nr 60. "O huvud blodigt sårat".

¹³⁴ "O, glädjens källa och vår sol." Bygger på Phos Hilarons "kvällens ljushymn". Finns inte i svensk psalmbok för den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland.

¹³⁵ I svensk psalmbok för den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland, nr 914. "Gud i dina händer".

¹³⁶ I svensk psalmbok för den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland, nr 535. "Den blomstertid nu kommer".

¹³⁷ "I Guds hand". Sången finns i svensk översättning: "Trygg är varenda fågel". Finns inte i svensk psalmbok för den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland.

¹³⁸ I svensk psalmbok för den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland, nr 391. "Blott en dag".

¹³⁹ I svensk psalmbok för den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland, nr 31. "Härlig är jorden".

¹⁴⁰ Vapaavuori 2001, 230.

¹⁴¹ Radio och TV:s finskspråkiga kulturredaktion. Namnet "Fem psalmer" syftar på att det i fem program varje gång lyssnades på fem psalmer, av vilka den populäraste framröstades.
<http://vintti.yle.fi/yle.fi/tv1/ohjelmat/kulttuuri/virsista-viisi.html>

Innanen och Salminen skriver, att när man granskar resultatet av studien "Virsi ja laulu Suomessa"¹⁴² kommer det fram, att psalmens ställning och betydelse avgörs i första hand där psalmen används. För att psalmen skall må bra också i framtiden bör psalmer aktivt användas av såväl professionella som av vanliga människor.¹⁴³ Kääriäinen betonar att psalmen inte ensam kan bära ansvaret för kyrkans totala fostran. Psalmens budskap definieras i sista hand av mottagaren med hens egna resurser. Därför bör människan också i övrigt stödas, då hon tar emot och tillägnar sig innehållet i den kristna tron.¹⁴⁴

4.4. Gemenskapen

Som redan tidigare konstaterats är gemenskapen ytterst viktig i gudstjänstupplevelsen. Gemenskapen följer parallellt med många andra faktorer. I varje intervju nämndes gemenskapens betydelse. Den blev omnämnd flera gånger i intervjupersonernas berättelser. Då intervjupersonerna talade om gemenskapen talade de om att vara tillsammans, om gemenskap och deltagande. Många faktorer påverkade deltagandet och upplevelsen av gemenskap. När Taina Kalliokoski skriver om begreppet gemenskap utgår hon från tre olika nivåer. Dessa är *grundnivån*, *gruppverksamhetsnivån* och *erfarenhetsnivån*. På gemenskapens grundnivå talar man om människans inneboende böjelse att söka sig till andras sällskap. Gemenskapen på gruppverksamhetsnivån är jämförbar med det sätt på vilket grupp-gemenskap skapas. På den här nivån är förtroendet mellan aktörerna av grundläggande betydelse för gemenskapen. I gruppverksamhet ingår också definition av gränser. Det finns de som hör till gemenskapen och de som inte hör till den. Kalliokoski frågar vilka individens förutsättningar är för att nå gruppverksamhetsnivån inom kyrkan. Finns det med

¹⁴² "Psalmerna och sången i Finland"

¹⁴³ Innanen & Salminen 2014, 433.

¹⁴⁴ Kääriäinen 2015, 65.

andra ord i högmässan utrymme för samarbete, individuell stillhet och möter talet människan i oss eller utesluter det? Gemenskapen på erfarenhetsnivån är en dialogisk gemenskap där det finns den som upplever och den som tillhör. De här nivåerna verkar samtidigt och i växelverkan med varandra.¹⁴⁵

Att komma till en välbekant kyrka, och att känna igen de andra gudstjänstbesökarna, skapade en känsla av gemenskap.

Det är den där gemenskapen när där finns bekanta människor omkring, så är det en ganska stor sak i det.¹⁴⁶ (H1)

Gemenskapen har varit närvarande i den kristna tron ända från början. Den inbördes gemenskapen är ett centralt kännetecken för tron. Dess grund är den gemensamma tron och inbördes kärlek.¹⁴⁷ Gemenskap innebär inte alltid att man känner de andra som är närvarande eller själva platsen. En känd psalm, att sjunga eller be tillsammans, att fira nattvard och kyrkkaffe, kan också vara anknytningspunkter för upplevelsen av gemenskap, också i en mera främmande miljö. Sundkvist skriver att en dimension av gemenskapen är att vara ett skydd och att ge trygghet för den enskilda människans inre tankar. Att vara tillsammans och samtidigt för sig själv, skapar för människan ett utrymme att möta Gud. Gemenskapen kan också betraktas som en kollektiv identitet som stöder den individuella identiteten.¹⁴⁸ Caroline Gustavsson framhäver att gemenskapen som bakgrund för nya erfarenheter kan ge människan utrymme för en individuell nyvärdering.¹⁴⁹

Närhetsprincipen är, enligt Holm, själva grundprincipen för gudstjänsten och speciellt för nattvardsfirandet. Det viktigaste i gudstjänstlivet är att människan kan komma så nära de ursprungliga händelserna som möjligt och få kontakt med det mest centrala.¹⁵⁰

¹⁴⁵ Kalliokoski 2016, 130–140.

¹⁴⁶ ”Että se on se yhteisöllisyys siinä kun on tuttuja ihmisiä ympärillä niin se on aika iso juttu siinä.”

¹⁴⁷ Kotila 1994, 35.

¹⁴⁸ Sundkvist 2003, 76–77.

¹⁴⁹ Gustavsson 2016, 199.

¹⁵⁰ Holm 2003, 222.

Ifrågavarande söndag väckte det ringa antalet nattvardsdeltagare, i förhållande till totala antalet gudstjänstdeltagare, uppmärksamhet. Många intervjupersoner tyckte att det var underligt och undrade vad som var orsaken. Man misstänkte att musikinstrumentet i koret föranledde osäkerhet bland deltagarna i högmässan. Vid intervjuerna kom det fram hur man tillsammans har kommit till nattvarden och till och med köat.¹⁵¹ Oberoende av om intervjupersonerna själva hade deltagit i nattvarden, betonade de alla nattvardens stora betydelse för känslan av gemenskap. Nattvardens funktion, som hela församlingens gemensamma måltid, betonades då man talade om det ringa deltagandet och om de unga som vid altaret, tillsammans med liturgen, delade ut nattvarden.

Nu då de stannade kvar där i bänkarna så kändes det annorlunda... gemenskapen uteblev.¹⁵² (H2)

Man tog de här hjälpledarna med till nattvarden... det var inte längre bara vuxna.¹⁵³ (H6)

Som assistenter vid nattvardsutdelningen medverkade ungdomar som deltar i församlingens verksamhet som hjälpledare. Det här uppfattades som något positivt och omnämndes av flera intervjupersoner både yngre och äldre. Till gudstjänsten välkomnade man gärna deltagare i alla åldrar samtidigt som man särskilt gladde sig över de närvarande barnen och ungdomarna.

Musiken skapar gemenskap genom att förstärka känslan av samhörighet. Grundpulsen är en egenskap i musiken som stöder det här. Den förenar musikerna och åhörarna. I sin psykiska utveckling strävar människan bl.a. efter att få känna gemenskap. Den starka upplevelsen av gemenskap som musiken ger, hör samman med denna psykiska utveckling.¹⁵⁴

¹⁵¹ Se 4.1 Nattvarden sid 32-.

¹⁵² "Nyt kun ne jäivät sinne penkkeihin, niin se tuntui erilaiselta... Siitä jäi se yhteisöllisyys pois."

¹⁵³ "Se, että otettiin näitä isosia mukaan siihen ehtooliselle että ei ollut enää pelkästään aikuisia."

¹⁵⁴ Saarikallio 2010, 283; Eerola 2010, 348.

Inte fanns det ju mycket att säga om det här. Hellre deltar jag i den gemensamma sången än att jag är tyst.¹⁵⁵ (H3)

Sången var en viktig del av gemenskapen. Intervjupersonerna nämnde hur viktigt det är att sjunga tillsammans. Man talade om den gemensamma sången när man talade om den allmänna stämningen, om psalmerna och också när man talade om gemenskapen. I intervjumaterialet nämns den gemenskap som psalmsången ger. En intervjuperson uppfattar att det är ett mycket speciellt och finländskt fenomen.

Men jag tycker det är underbart att få sjunga tillsammans med andra.¹⁵⁶ (H8)

Den där samvaron... att man sjunger tillsammans.¹⁵⁷ (H6)

En intervjuperson beskrev hur det känns när det t.ex. av någon orsak inte är möjligt att delta i psalmsången. En annan intervjuperson talade om att det är svårt för en liten folkskara att förmedla sångens "budskap". Hen upplevde att sångerna som sjungs under nattvarden är viktiga ur gemenskapens synvinkel. I dem kan alla som deltar i nattvarden och alla som sitter i bänkarna delta, antingen genom att sjunga med eller lyssna. Holm skriver att musiken blir ett instrument med vilket man skapar en kollektiv upplevelse.¹⁵⁸

Upplevelsen av deltagandet och av gemenskapen kan höra samman med utrymmet. I samma intervjupersons berättelse var upplevelsen av gemenskapen olika, beroende av om hen deltog i högmässan på orgelläktaren eller i kyrksalen. Enligt hen var det annorlunda att delta i högmässan då hen satt på orgelläktaren. Då människorna

¹⁵⁵ "No se on vähän että eipä tässä ollut paljon sanomista. Mieluummin osallistun yhteislauluun kuin olen hiljaa."

¹⁵⁶ "Mutta minusta on ihanaa että saan laulaa toisten kanssa."

¹⁵⁷ "Se yhdessä olo... että lauletaan yhdessä. Mutta minusta on ihanaa että saan laulaa toisten kanssa."

¹⁵⁸ Holm 2003, 226.

placerar sig långt från varandra i en stor kyrksal inverkar det t.ex. på den gemensamma sången. Å andra sidan kan då den som så önskar känna sig mer privat.

Där känns det inte lika naturligt att delta i de liturgiska avsnitten. Gemenskapen saknas där. Det är liksom inte samma sak. Jag skulle säga att det är en kroppskänsla.¹⁵⁹ (H2)

Av studiematerialet framgår en annan iakttagelse angående utrymmet. I den här kyrkan serveras kyrkkaffe efter gudstjänsten mitt i kyrkan. Kaffestunden, och att den hölls i samma utrymme som gudstjänsten, väckte tankar hos intervjupersonerna.

Det var ganska spännande... Det var säkert den där gemenskapen.¹⁶⁰ (H7)

Enligt intervjupersonerna förstärks gemenskapen av kyrkkaffet som serveras i kyrkan. Några av intervjupersonerna uppfattade kyrkkaffet som ett nytt fenomen som man kommer att minnas. De anställdas samarbete och att de frivilliga deltog vid förverkligandet av gudstjänsten, ökade också känslan av gemenskap, enligt intervjupersonerna.

Gemenskapen är en bärande del av kyrkans verksamhet och grundar sig på människans behov av att höra till något. Det är ett existentiellt behov att vara en del av något större och att ha kontakt med tidigare generationer. Traditionen är en del av livet och den upplevs på något sätt som viktig eftersom man vill hålla fast vid den. Genom den kan man tolka sitt eget liv. För kyrkans del är traditionen och det att man håller fast vid den, en möjlighet för människan att tro på något större.¹⁶¹ Gemenskapen i gudstjänsten upplevs ändå bara av en liten del av kyrkans medlemmar. Det är sällsynt att ett passivt medlemskap utvecklas till ett aktivt medlemskap. Ändå är

¹⁵⁹ "Siellä ei tunnu yhtä luonnolliselta olla mukana liturgisissa osissa. Se yhteisöllisyys puuttuu sieltä. Jotain sellaista siinä on että se ei ole sama. Sanoisin että se on kroppatuntemus."

¹⁶⁰ "Se oli aika jännä juttu... Se oli varmaan sitä yhteisöllisyyttä."

¹⁶¹ Modéus 2014, 17.

framtiden och det att traditionen fortlever, på ett grundläggande sätt sammanlänkat med upplevelsen av gemenskap.¹⁶²

¹⁶² Modéus 2014, 22.

5 SAMMANFATTNING OCH DISKUSSION

I den här avhandlingen har jag klarlagt musikens betydelse för gudstjänstdeltagarens upplevelser. Studiens centrala frågeställning var: Hur upplever människan som deltar i gudstjänsten, musiken i högmässan?

Studien genomfördes som en fallstudie med ett kvantitativt och ett kvalitativt moment. Den kvantitativa delen utreder hur deltagarna i den ifrågavarande högmässan uppfattar gudstjänsten och dess olika delområden på ett allmänt plan. Den kvalitativa delen är primär och omfattar intervjuer med åtta deltagare samt analysen av intervju svaren. Dessutom studerade jag den aktuella mässan genom deltagande observation.

Studien inriktar sig på människans upplevelser av gudstjänsten och musiken. Teorierna som används i studien är mekanismer och vägar genom vilka musiken antas ge upphov till emotionella minnen och erfarenheter. De här teorierna hör till musikpsykologin. För psalmernas del hör teorierna samman med människans religiösa utvecklingsprocess, med andra ord den religiösa socialiseringen. Gemenskapen ingår i allt det ovan nämnda och framträder i studien som ett betydande delområde också på basen av studiematerialet.

Källmaterialet har insamlats bland deltagarna i *en* gudstjänst. Den kvantitativa delen gäller hur personen som svarat på enkäten allmänt förhåller sig till gudstjänsten och dess olika delområden. Högmässan i Bjärnå kyrka, på Palmsöndagen den 25.3.2018, lyfts fram i den kvalitativa delen. Studiens mål är, inte att inrikta sig på musikens olika stilar och olika former för framförande, utan att behandla musiken på ett allmänt plan så långt som det är möjligt.

Gudstjänsten är församlingens gemensamma fest där gudstjänstdeltagarna uppfattas som subjekt. Begreppet subjekt granskas också i den här studien. Deltagande och

engagemang borde alltid utgå från människan själv, inte vara bestämt utifrån. För gudstjänstens del innebär det här utrymme för allt slags deltagande, såväl aktivt engagemang som en tyst och stilla närvaro.

Deltagandets betydelse accentuerades när det gällde psalmerna. I studien framkom människornas önskan om psalmer och sånger som det skulle vara lätt att delta i. Man nämnde att faktorer vilka kan underlätta deltagandet i sången är: att sången är känd, hur ofta den sjungs och omständigheterna runt den gemensamma sången. En kantors eller försångares stöd i sången uppfattades som mycket viktigt. Ett sådant stöd förväntade man sig också av andra gudstjänstdeltagare. Sången uppfattades som något trevligt och för en själv viktigt, samtidigt som den också gjorde det lättare att ta till sig budskapet.

Musikens uppgift i gudstjänsten är enligt studien i första hand att stöda det verbala innehållet. Man ansåg att dess uppgift också var att ge utrymme åt deltagaren att själv reflektera över det man hört och uppfattat. Musiken är också något som i hög grad får människorna att gå till kyrkan. Ändå räcker den inte i sig själv för att få människorna att komma. Förhandsantagandena och -förväntningarna handlade om att ord och ton hör samman, samt om musikens estetiska sida. När en människa med tidigare gudstjänsterfarenhet kommer till kyrkan förväntar hon sig en viss sorts helhet, i vilken också ingår föränderliga och överraskande element. När det gäller musiken är det här delar och sätt att förverkliga den på, som gudstjänstformuläret möjliggör.

Språket i gudstjänsten kan vara mycket främmande för den som inte känner språket från tidigare. Sådana gånger kan musiken vara inkluderande och erbjuda en upplevelse av förståelse. Musiken kan också hjälpa en att tillägna sig gudstjänstens övriga språk. Den kan också vara det som får människan att komma på nytt till gudstjänsten. Å andra sidan kan det också vara möjligt att även musikens melodispråk är främmande för den som deltar i gudstjänsten. Musiken kan i det fallet bli en exkluderande faktor.

Musiken är betydelsefull för människan som deltar i gudstjänsten också för att den erbjuder en kontakt med det som varit, det som är och det som skall komma. De mekanismer som föder känslor hör till stor del samman med människans tidigare erfarenheter och hens tidigare liv. Dessa erfarenheter, som sparats i människans inre existentiella utrymme, blir ofta aktiverade av musiken. Musiken kan utgöra en direkt förbindelse till en situation där samma musik tidigare har upplevts. Också känslorna som musiken väcker kan i minnet lyfta upp tidigare upplevelser, som inte direkt hör samman med musiken. Dess uppbyggnad och jämförbarhet med andra kognitiva färdigheter, gör musiken till ett språk som i allmänhet är lätt att förstå.

Gemenskapen är en betydande faktor i alla upplevelser som hör samman med gudstjänstlivet. Då man granskar gemenskapen bör man vara ytterst medveten om begreppets alla nivåer. När det gäller musiken kan gemenskapen innebära att i samma utrymme lyssna till samma musik och att förenas med dess puls. Det kan också vara att sjunga tillsammans och att med människorna omkring en, utöver den gemensamma musiken, förenas i samma berättelse. Människans egen berättelse, som aktiveras i den stunden i samma utrymme och tillsammans med andra, t.ex. genom ett minne som musiken tar fram, kan också ge upphov till en upplevelse av gemenskap.

I den här studien ingick bland intervjupersonerna såväl aktiva som passiva medlemmar av kyrkan. En aktiv medlem deltar i allmänhet aktivt i gudstjänstlivet. En passiv medlem deltar vid större helger och kyrkliga förrättningar. När man i diskussionen om att utveckla gudstjänsten talar om deltagarna, bör man ta i beaktande att en passiv medlem sällan blir en aktiv. Känslan av gemenskap är viktig för den som deltar oberoende av om hen är en aktiv eller en passiv medlem. När strukturerna i den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland förändras bör gudstjänsten stå i centrum. Därför är gemenskapen en av de frågor som särskilt bör beaktas av dem som är med om att planera och förverkliga gudstjänsten.

I erfarenheterna förenas det som varit och det som är. Enbart musikstilen avgör inte att upplevelsen föds. Det avgörande, då man försöker undvika utanförskap i gudstjänsten och dess musik, är språket, kontextualiteten och att det finns utrymme för allt slags deltagande. När människan firar gudstjänst, är strävan efter balans mellan tradition och nutid något som stärker stundens betydelse.

Ett möjligt ämne för fortsatta studier skulle vara att utreda förhållandet mellan den religiösa upplevelsen och musiken. Den religiösa upplevelsen, som begrepp, har i den här studien medvetet uteslutits. Ändå kunde man i intervjuerna uppfatta hur olika upplevelser helt eller delvis kunde sammanfalla. När intervjupersonen talade om berörande musik eller psalmer, talade hen också om sådant som ansluter sig till den religiösa upplevelsevärlden. Att i studien skilja dessa olika nivåer av upplevelser från varandra och undersöka hur de förhåller sig till varandra, skulle fördjupa studien inom det här ämnesområdet.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Källor

Salo

Maria Rainio-Alarantas arkiv

- frågeformulär 25.3.2018

- intervjusvar:

H1 25.3.2018

H2 26.3.2018

H3 26.3.2018

H4 26.3.2018

H5 27.3.2018

H6 27.3.2018

H7 27.3.2018

H8 28.3.2018

Litteratur

Anttila, Miikka

2013 *Luther's Theology of Music - Spiritual Beauty and Pleasure*. Berlin/Boston: de Gruyter

Bromander, Jonas

2001 *Rum för röster* – Sociologiska analyser av musikkivet inom Svenska kyrkan, som det uppfattas av kyrkibesökare, kyrkomusiker samt kyrkokorister. Uppsala: Uppsala universitet.

Cleve, Fredrik

- 2002 "Gudstjänst i dialog – Teologiska och liturgiska motiv bakom gudstjänstförnyelsen". *Kyrkomusiken – tidsenlig och tidlös*.

Eerola, Tuomas

- 2010 "Evoluutiopsykologia ja musiikki" – *Musiikkipsykologia*.
Toim. J. Louhivuori & S. Saarikallio. Jyväskylä: Atena. 343–353.

Eerola, Tuomas & Saarikallio, Suvi

- 2010 "Musiikki ja tunteet" – *Musiikkipsykologia*.
Toim. J. Louhivuori & S. Saarikallio. Jyväskylä: Atena. 259–278.

Gustavsson, Caroline

- 2016 *Delaktighetens kris – Gudstjänstens pedagogiska utmaning*. Skellefteå: Artos & Norma

Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula

- 2009 *Tutki ja kirjoita*.
Hämeenlinna: Tammi.

Holm, Nils G.

- 2003 "Om musik som ritual" – *Theologica practica et musica sacra*. Festskrift till K-J. Hansson.
Red. G. Björkstrand & S. Ekstrand & S. Lundström. Skrifter i praktisk teologi vid Åbo Akademi nr 43. Åbo. 219–227.

Illman, Ruth

- 2018 Music and Religious Change among Progressive Jews in London – *Being Liberal and Doing Traditional*.
London. Lexington Books.

Innanen, Tapani & Salminen, Veli-Matti

- 2014 "Virsi ja laulu 2000-luvun Suomessa – tutkimustulosten tarkastelua ja pohdintaa" – *Virsi ja laulu Suomessa* - tekstit, kokemus ja kasvatus. Toim. T. Innanen & V.-M. Salminen. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 120. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus. 421–433.

Jumalan kansan juhla

- 1992 *Jumalan kansan juhla* – Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1988 asettaman käsikirjakomitean välimietintö.

Kalliokoski, Taina

- 2016 "Yhteisöllisyyden käsitteen merkitykset ja kirkon yhteisöllisyyden muutos" – *Erilaisista yhteisöistä elävä kirkko*
Toim. M. Hytönen & K. Ketola & V.-M. Salminen & J. Sohlberg & L. Sorsa. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 124. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus. 125–143.

Ketola, Kimmo

- 2011 "Suomalaisten uskonnollisuus". – *Uskonto suomalaisten elämässä*.
Uskonnollinen kasvatus, moraali, onnellisuus ja suvaitsevaisuus kansainvälisessä vertailussa. Toim. K. Ketola & K. Niemelä & H. Palmu & H. Salomäki. Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston julkaisuja 9, 2011.
Tampere: Finlands samhällsvetenskapliga dataarkiv Tammerfors universitet. 7–24.

Kohtaamisen kirkko

- 2014 *Kohtaamisen kirkko* - Suomen evankelis-luterilaisen kirkon toiminnan suunta vuoteen 2020. Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja 7, Kirkko ja toiminta, Kirkkohallitus.

Kotila, Heikki

- 1994 *Liturgian lähteillä – Johdatus jumalanpalveluksen historiaan ja teologiaan.* Juva: WSOY

Kääriäinen, Heidi

- 2015 *Virsikokemuksien merkitys virsiä käyttävän spiritualiteetille.* Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 43. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Lehtonen, Kimmo

- 2010 ”Musiikki ja psykoanalyysi” – *Musiikkipsykologia.* Toim. J. Louhivuori & S. Saarikallio. Jyväskylä: Atena. 237–258.

Leinonen, Miia & Niemelä, Kati

- 2012 *Jumalanpalvelus arjen voimana – Seurakuntalaisten jumalanpalvelusodotukset ja -kokemukset.* Kirkon tutkimuskeskuksen www-julkaisuja 29. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Modéus, Fredrik

- 2014 *Osallisuuteen kutsutut – jumalanpalvelusyhteisö muutoksessa.* Helsinki: Kirjapaja.

Palvelkaa Herraa iloiten

- 2009 *Palvelkaa Herraa iloiten.* Jumalanpalveluksen opas. Suomen evankelis-luterilainen kirkko. Kirkkohallituksen julkaisuja 2009:9.

Perttula, Juha

- 2015 "Kokemus ja kokemuksen tutkimus: fenomenologisen erityistieteen tieteenteoria." – *Kokemuksen tutkimus - merkitys, tulkinta, ymmärtäminen*. Tampere: Dialogia. 115–162.

Petersson, Lena

- 2006 "Frågan om mening i kyrkans musik" - *Åtta röster om musik och teologi*. Stockholm: Verbum. 41–58.

Pétursson, Pétur

- 2001 "Psalmer, böner och religiös socialisation" - *Deilig er jorden – Psalmens roll i nutida nordiskt kultur- och samhällsliv*. Red. K.-J. Hansson & F. Bohlin & J. Straarup. Åbo. 59–88.

Portin, Fredrik

- 2013 "Högmässan uppenbarar kyrkans uppdrag: specialgudstjänster i relation till församlingens centrum" - *Från ökenmessa till hårdrock halleluja: specialgudstjänster i Borgå stift*. Red. Fredrik Portin. Helsingfors: Fontana Media. 225–246

Ruokanen, Miikka

- 1987 *Hermeneutica moderna* – Teologinen hermeneutiikka historiallis-kriittisen raamatuntutkimuksen aikakaudella. Helsinki: Gaudeamus.

Ryökäs, Esko

- 2001 "Psalmsång efter modernismen: socialt sjungande" - *Deilig er jorden – Psalmens roll i nutida nordiskt kultur- och samhällsliv*. Red. K.-J. Hansson & F. Bohlin & J. Straarup. Åbo. 89–100.

Saarikallio, Suvi

- 2010 "Musiikin tunnemerkitkset arkielämässä" - *Musiikkipsykologia*. Toim. J. Louhivuori & S. Saarikallio. Jyväskylä: Atena. 279–294.

Salminen, Veli-Matti

- 2016 "Kirkko ja suomalainen musiikki- ja kulttuurielämä". - *Osallistuva luterilaisuus*. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2012–2015. Tutkimus kirkosta ja suomalaisista. Toim. K. Ketola & M. Hytönen & V.-M. Salminen & J. Sohlberg & L. Sorsa. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 125. Tampere: Kyrkans forskningscentral.

Sariola, Yrjö

- 1986 *Jumalan kunniaksi ja mielen rakennukseksi: Musiikin teologian peruskysymyksiä*. Helsinki: SLEY-kirjat.
- 2003 "Kirkkomusiikki ja musiikin teologia" – *Kirkkomusiikin käsikirja*. Toim. L. Erkkilä & U. Tuovinen & E. Tuppurainen. Jyväskylä. 13–36.

Selander, Sven-Åke

- 2000 "Kyrkovisor i ett sekulariserat samhälle" - *Dejlig er jorden – Psalmens roll i nutida nordiskt kultur- och samhällsliv*. Red. K.-J. Hansson & F. Bohlin & J. Straarup. Åbo. 337–355.
- 2006 "Teologi och kyrkomusik" - *Åtta röster om musik och teologi*. Stockholm: Verbum. 15–40.

Sloboda, John

- 2005 *Exploring the musical mind*. Oxford: Oxford University Press.

Sundkvist, Bernice

- 2003 *En predikan – nio berättelser*. En studie i predikoreception. Skrifter i praktisk teologi vid Åbo Akademi nr 45. Åbo.

Syreeni, Kari

- 2013 "Speciella rum för tolkning: om specialgudstjänsternas hermeneutik" - *Från ökenmässä till hårdrock halleluja: specialgudstjänster i Borgå stift.* Red. Fredrik Portin. Helsingfors: Fontana Media. 120–136.

Tuomi, Jouni och Sarajärvi, Anneli

- 2018 *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi.* Helsinki: Tammi.

Tuppurainen, Erkki

- 2003 "Kirkkomusiikin historia ja nykypäivä" – *Kirkkomusiikin käsikirja.* Toim. L. Erkkilä & U. Tuovinen & E. Tuppurainen. Jyväskylä. 37–60.

Valli, Raine (red.)

- 2018 *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1 – Metodin valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle.* Keuruu: PS-kustannus.

Vapaavuori, Hannu

- 2001 "De mest uppskattade finska psalmerna" - *Deilig er jorden – Psalmens roll i nutida nordiskt kultur- och samhällsliv.* Red. K.-J. Hansson & F. Bohlin & J. Straarup. Åbo. 228–238.
- 2003 "Virsi luterilaisessa perinteessä" - *Kirkkomusiikin käsikirja.* Toim. L. Erkkilä & U. Tuovinen & E. Tuppurainen. Jyväskylä. 61–70.

Vatanen, Osmo

- 2003 "Messu ja sen musiikki" - *Kirkkomusiikin käsikirja.* Toim. L. Erkkilä & U. Tuovinen & E. Tuppurainen. Jyväskylä. 101–158.

Internet

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014:

Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen 2014:

https://www.oph.fi/download/163777_perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf (15.1.2019)

sökord: ops 2014

Nyheter från Helsingfors stift 1/2007:

Hannu Vapaavuori vaatii: kirkkomusiikki monipuolisemmaksi!

<https://docplayer.fi/430914-Hiippakuntauutiset-helsinki-1-07-uusi-pappisasessori-hannu-vapaavuori-kirkkomusiikki-monipuolisemmaksi-seurakuntamusiikin-monetkasvot.html> (20.1.2019)

sökord: hannu vapaavuori hiippakuntauutiset

Kära gudstjänstdeltagare!

Jag studerar teologi vid Åbo Akademi och gör en undersökning om musikens betydelse i gudstjänstdeltagarens upplevelsevärld. Undersökningen är en pro gradu-avhandling i praktisk teologi. Jag ber dig svara på följande frågor rörande den gudstjänst du har varit med om. Jag kommer att ta kontakt med dig senare för en eventuell intervju i ämnet. Svaren behandlas konfidentiellt.

1. Kön

- ☐ kvinna
☐ man

2. Ålder

- ☐ - 19
☐ 20-29
☐ 30-39
☐ 40-49
☐ 50-59
☐ 60-69
☐ 70-79
☐ 80-89
☐ 90 -

3. Deltar du i gudstjänsten

- ☐ regelbundet varje vecka
☐ ca en gång i månaden
☐ vid stora högtider (t.ex. jul, påsk)
☐ ca en gång om året
☐ mera sällan

4. I gudstjänsten är viktigt för mig:

	Helt av samma åsikt	Delvis av Samma Åsikt	Svårt att säga	Delvis av annan åsikt	Helt av annan åsikt
Bibelläsningen					
Predikan					
Bönen					
Liturgin					
Musiken					
Psalmerna					
Nattvarden					
Gemenskapen					
Helheten					
Något annat, vad?					

5. Deltar du i församlingens musikevenemang?

- ☐ ofta ☐ ibland ☐ aldrig

Namn: _____

Telefon: _____

E-post: _____

Tack för ditt svar!

Maria Rainio-Alaranta

mrainio@abo.fi, 050-3579938

Arvoisa jumalanpalvelusosallistuja!

Opiskelen teologiaa Åbo Akademiassa ja teen tutkimusta musiikin merkityksestä jumalanpalvelusosallistujan kokemusmaailmassa. Tutkimus tehdään käytännöllisen teologian lopputyönä. Pyydän sinua ystävällisesti vastaamaan seuraaviin kysymyksiin koskien jumalanpalvelusta, jossa olet juuri ollut mukana. Tulen ottamaan sinuun myöhemmin yhteyttä mahdollista haastattelua varten. Tiedot tullaan käsittelemään luottamuksellisesti.

1. Sukupuoli

- ☐ nainen
☐ mies

2. Ikä

- ☐ - 19
☐ 20-29
☐ 30-39
☐ 40-49
☐ 50-59
☐ 60-69
☐ 70-79
☐ 80-89
☐ 90 -

4. Jumalanpalveluksessa minulle tärkeää:

	Täysin samaa mieltä	Osittain samaa mieltä	Vaikea sanoa	Osittain eri mieltä	Täysin eri mieltä
Raamatunluku					
Saarna					
Rukous					
Liturgia					
Musiikki					
Virret					
Ehtoollinen					
Yhteisöllisyys					
Kokonaisuus					
Muu, mikä?					

3. Osallistutko jumalanpalvelukseen

- ☐ säännöllisesti joka viikko
☐ noin kerran kuussa
☐ juhlapyhinä (joulu, pääsiäinen)
☐ noin kerran vuodessa
☐ harvemmin

5. Osallistutko musiikkitilaisuuksiin seurakunnassa?

- ☐ useasti ☐ joskus ☐ en

Kiitos vastauksestasi!

Maria Rainio-Alaranta

mrainioa@abo.fi, 050-3579938

Nimi: _____

Puhelin: _____

Email: _____

Bilaga 2a

Intervjublankett

1. Hur skulle du beskriva gudstjänsten som du har deltagit i?

2. Vad är viktigt för dig i gudstjänsten? Varför?

- ☐ Bibeltexterna
- ☐ Predikan
- ☐ Bönerna
- ☐ Liturgin
- ☐ Musiken
- ☐ Psalmerna
- ☐ Nattvarden
- ☐ Gemenskapen
- ☐ Heleheten
- ☐ Något annat, vad?

3. Vad kommer du ihåg av gudstjänsten på ett allmänt plan?

4. Hur uppfattade du psalmerna i gudstjänsten?

5. Hur uppfattade du den övriga musiken?

6. Hur uppfattar du att musiken passar in i gudstjänstens helhet?

7. Är musiken annorlunda i gudstjänsten än annars? Hur?

8. Har musiken plats i din religiösa värld?

9. Vilken betydelse har musiken för dig i gudstjänsten som du deltog i?

10. Sjunger du själv? Är du med i eller har du någon gång varit med i en kör?

11. Deltar du i gemensam sång, t.ex. psalmsången?

12. Har du en favoritpsalm eller -psalmer? Varför?

13. Hurdana psalmer eller andliga sånger sjunger du helst?

14. Sjöng man i ditt barndomshem psalmer eller andliga sånger?

15. Sjunger du psalmer eller andliga visor i ditt eget hem?

16. Hur ofta deltar du i gudstjänsten eller motsvarande evenemang?

- ☐ regelbundet varje vecka
- ☐ ca en gång i månaden
- ☐ vid stora högtider (t.ex. jul, påsk)
- ☐ ca en gång om året
- ☐ mera sällan

17. Deltar du i gudstjänster eller andakter som förmedlas av radion, televisionen eller internet?

- ☐ regelbundet varje vecka
- ☐ ca en gång i månaden
- ☐ vid stora högtider (t.ex. jul och påsk)
- ☐ ca en gång om året
- ☐ mera sällan
- ☐ aldrig

18. Om du deltar i någon av de ovannämnda, sjunger du med i psalmerna eller i den övriga gudstjänstmusiken?

- ☐ regelbundet
- ☐ ibland
- ☐ aldrig

19. Om du ber, vilken bön använder du?

- ☐ Fader vår
- ☐ någon annan färdigt formulerad bön
- ☐ en psalm
- ☐ någon annan andlig sång
- ☐ jag ber med egna ord

20. Hurudan musik skulle du gärna vilja höra i gudstjänsten?

Bilaga 2b

Haastattelulomake

1. Miten kuvailisit jumalanpalvelusta, johon osallistuit?
2. Mikä on sinulle tärkeää jumalanpalveluksessa? Miksi?
 - ☐ Raamatun luku
 - ☐ Saarna
 - ☐ Rukous
 - ☐ Liturgia
 - ☐ Musiikki
 - ☐ Virret
 - ☐ Ehtoollinen
 - ☐ Yhteisöllisyys
 - ☐ Kokonaisuus
 - ☐ Muu, mikä?
3. Mitä muistat jumalanpalveluksesta yleisesti?
4. Miltä jumalanpalveluksen virret tuntuivat?
5. Miltä jumalanpalveluksen muu musiikki tuntui?
6. Miten musiikki mielestäsi istuu jumalanpalveluksen kokonaisuuteen?
7. Onko musiikki erilaista jumalanpalveluksessa kuin muuten? Miten?
8. Onko musiikilla sija uskonnollisessa maailmassasi?
9. Mikä on musiikin merkitys sinulle jumalanpalveluksessa johon osallistut?
10. Laulatko itse? Oletko tai oletko joskus ollut kuorossa?
11. Osallistutko yhteislauluun, esim. virsien veisaamiseen?
12. Onko sinulla lempivirttä tai -virsä? Miksi?
13. Minkälaisia virsiä tai hengellisiä lauluja laulat mieluiten?
14. Laulettiinko lapsuuskodissasi virsiä tai hengellisiä lauluja?
15. Laulatko kotonasi virsiä tai hengellisiä lauluja?

16. Kuinka usein osallistut jumalanpalvelukseen tai vastaavaan tapahtumaan?

- ☐ säännöllisesti joka viikko
- ☐ noin kerran kuussa
- ☐ juhlapyhinä (joulu, pääsiäinen)
- ☐ noin kerran vuodessa
- ☐ harvemmin

17. Osallistutko jumalanpalvelukseen tai hartauteen radion, television tai internetin välityksellä?

- ☐ säännöllisesti joka viikko
- ☐ noin kerran kuussa
- ☐ juhlapyhinä (joulu, pääsiäinen)
- ☐ noin kerran vuodessa
- ☐ harvemmin
- ☐ en koskaan

18. Jos osallistut johonkin edellä mainituista, laulatko mukana virsissä tai muussa jumalanpalveluksen musiikissa?

- ☐ säännöllisesti
- ☐ joskus
- ☐ en koskaan

19. Jos rukoilet, niin mitä rukousta käytät?

- ☐ Isä meidän
- ☐ jokin muu valmiiksi muotoiltu rukous
- ☐ virsi
- ☐ muu hengellinen laulu
- ☐ rukoilen omin sanoin

20. Minkälaista musiikkia kuulisit mielelläsi jumalanpalveluksessa?

Bilaga 3 a

Musik i gudstjänsten

S:t Lars kyrka, Bjärnå

25.3.2018

högmässa med nattvarden

Palmsöndagen, III årgången

II mässerie (finska)

musiker: kantorn, marimbaspelare, barnkör och kyrkokör

Psalmer enligt den finska psalmboken:

15

60:1-3

61

755

Musik:

svarsmusik "Pääsiäinen jatkaa saa" Lasten virsi 37 (barnens psalmbok), barnkör

i förbönen psalm 600:1,3, marimba och kantorn

under nattvarden J. S. Bach: Prelud & fugue in Bb BWV 866, marimba

slutsmusik Goff Richards: Zimba Zamba, marimba

Bilaga 3 b

Jumalanpalveluksen musiikki

Perniön Pyhän Laurin kirkko

25.3.2018

ehtoollismessu

Palmusunnuntai, III vuosikerta

II sävelmäsarja

muusikot: kanttori, marimbansoittaja, lapsikuoro ja kirkkokuoro

Virret:

15

60:1-3

61

755

Musiikki:

vastausmusiikki "Pääsiäinen jatkua saa" Lasten virsi 37, lapsikuoro

esirukouksen yhteydessä virsi 600:1, 3, marimba ja kanttori

ehtoollisen aikana J. S. Bach: Preludi & fuuga B-duuri BWV 866, marimba

loppusoitto Goff Richards: Zimba Zamba, marimba